

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Lukáš Košner

**Otázka sámské identity v díle Laily
Stienové**

**The Question of Sámi Identity in the
Works of Laila Stien**

Praha 2014

Vedoucí práce: prof. Mgr. Martin Humpál, Ph.D.

Děkuji prof. Mgr. Martinu Humpálovi, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, především za jeho trpělivý přístup a vynikající rady týkající se obsahové i formální stránky práce. Mé díky patří rovněž i PhDr. Jarce Vrbové za konzultace překladů a prof. Harald Gaskimu z univerzity v Tromsø za jeho cenné rady v oblasti sekundární literatury.

Poděkovat chci také Norskému centru pro mezinárodní spolupráci ve vzdělávání (SIU) za udělení stipendia, které mi umožnilo studijní pobyt v Tromsø, při němž jsem mohl důkladně prostudovat problematiku, jež je předmětem mé práce.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. 5. 2014

Lukáš Košner

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce pojednává o tematice sámské identity v kontextu literárního díla norské spisovatelky Laily Stienové. V první řadě je představena problematika etnické identity z hlediska současné kulturní a sociální antropologie. Dále následuje analýza autorčiných prozaických i básnických textů, jež jsou relevantní pro vybraný předmět práce. Témata, jimiž se Stienová ve svém díle zabývá, jako jsou například různé aspekty vztahu mezi norskou a sámskou společností, jsou uvedena do společenskohistorického kontextu. Poslední část práce je zaměřena na tematické a formální rysy moderní sámské literatury a na jejich reflexi v autorčiných textech.

Klíčová slova: Sámové, identita, Laila Stien, norská literatura, jazykové menšiny

ABSTRACT

This bachelor thesis deals with the theme of the Sámi identity in the context of the literary works of the Norwegian writer Laila Stien. First of all, the question of ethnic identity is introduced from the perspective of contemporary cultural and social anthropology. Then follows the analysis of those of the author's prosaic and poetical works that are relevant for the subject of the thesis. The themes that Laila Stien deals with, such as various aspects of the relationship between the Norwegian and the Sámi society, are put into the sociohistorical context. The last part of the thesis is focused on the thematic and formal features of modern Sámi literature reflected in Laila Stien's works.

Key words: Sámi people, identity, Laila Stien, Norwegian literature, language minorities

OBSAH

1. ÚVOD	7
1.1. Úvod do problematiky	7
1.2. O Laile Stienové	7
1.3. Cíle bakalářské práce	8
1.4. Zvolený přístup k problematice	9
2. ETNICKÁ IDENTITA A JEJÍ VÝZNAM	10
2.1. Úvod do problematiky	10
2.2. Vznik a vývoj kolektivní identity	10
2.3. Vznik, vývoj a význam etnické identity	11
2.4. Vnější identifikace	12
2.5. Vnitřní identifikace	13
2.6. Jazyk	14
2.7. Dílčí závěr	15
3. AUTORČINO ZOBRAZENÍ PROMĚN SÁMSKÉ SPOLEČNOSTI VE 20. STOLETÍ	16
3.1. Krátký úvod do moderní sámské historie	16
3.2. <i>Antifona</i> – dialog dvou kultur	17
3.3. „Modrý pokoj“	19
3.3.1. Stručná fabule a symbolika barvy	19
3.3.2. Tradiční způsob života	19
3.3.3. Christianizace	20
3.3.4. Joik – změna jeho vnímání v průběhu dějin	21
3.4. „Žlutý pokoj“	23
3.4.1. Stručná fabule a symbolika barvy	23
3.4.2. Duodji – tradiční sámská řemesla	24
3.4.3. Program přeměny (Omstillingsprogrammet)	26

3.5. „Červený pokoj“	27
3.5.1. Stručná fabule a symbolika barvy	27
3.5.2. Internátní školy	29
3.5.3. <i>Antifona</i> ve světle sociolingvistiky	30
3.6. Dílčí závěr	32
4. SPISOVATELČINO ZOBRAZENÍ ALTA-SAKEN	33
4.1. Alta-saken v <i>Antifoně</i>	33
4.2. Východiska pro stavbu přehrad	33
4.3. Ekologické důvody pro zákaz stavby	34
4.4. Průběh demonstrací	38
4.5. Vliv Alta-saken na sámskou identitu a na sámská práva	39
4.6. Odraz událostí spojených s Alta-saken ve sbírce <i>Fabler, frost</i>	40
4.6.1. Historická perspektiva	40
4.6.2. Reflexe samotné Alta-saken	41
4.6.3. Vize do budoucna	42
4.7. Dílčí závěr	43
5. ODRAZ MODERNÍ SÁMSKÉ LITERATURY V DÍLE LAILY STIENOVÉ	44
5.1. Moderní sámská literatura – vymezení pojmu a její obecné rysy	44
5.2. Nils-Aslak Valkeapää – sámský „multiumělec“	45
5.3. <i>Av jern</i> a jeho formální a tematické podobnosti s Valkeapääho eposem	47
5.4. Používání symbolů a metafor v díle Laily Stienové	49
5.4.1. Tradice nepřímých pojmenování v sámské literatuře	49
5.4.2. Využití zvířecích symbolů v povídce <i>Nyveien</i>	50
5.4.2.1. Symbol vlka	50
5.4.2.2. Symbol vrány	52
5.5. Dílčí závěr	53
6. ZÁVĚR	55

7. POUŽITÉ PRAMENY	58
Primární literatura	58
Sekundární literatura	58
Internetové zdroje	60

1. ÚVOD

1.1. Úvod do problematiky

Problematika identity obecně, nejen té etnické, je v současné době velmi diskutovaným, ale zároveň velmi těžce uchopitelným a popsitelným fenoménem. Identita je těžko měřitelná, je individuální, situační, nestálá. Zkoumání našeho vlastního „já“ nebo kolektivního „my“ a s tím spojených jevů, chování a praktických dopadů lidstvo fascinuje.

Etnická identita Sámů, stejně jako kolektivní identita jiných etnik prošla určitým vývojem. Především v minulém století však došlo v chápání jakéhosi „sámství“ k velkým změnám, ať už z vlastního pohledu Sámů či z pohledu okolních etnik. S tímto vývojem souvisí pojmy, jako jsou jazyková a kulturní asimilace, norvegizace a následně jazyková a kulturní revitalizace.

Sámové jako etnikum nemají svůj vlastní stát, je to národ obývajících území čtyř států. V rámci této etnické menšiny obývajících rozsáhlé území Sápmi (v Čechách známé spíše jako Laponsko) a jeho mnoho regionů existují ještě další rozmanitá kulturní a jazyková specifika. Úskalí, které se týká historicko-politického vývoje, tkví právě v tom, že Sámové nežijí jen v jednom státě. V závislosti na čase a místě byla vůči nim ze strany místních autorit uplatňována různá politika. Z tohoto důvodu a rovněž kvůli tomu, že norská spisovatelka Laila Stienová pochází z norské části Sápmi a ve svém díle se zaměřuje především na Sámy žijící v Norsku, budu primárně ve své práci pojednávat o norských Sámech.

1.2. O Laile Stienové

Autorka se narodila v roce 1946 v obci Bjerka ležící v severním Norsku.¹ Ačkoli není sámského původu, k sámskému prostředí má velmi blízko. Na univerzitě v Oslu vystudovala sámštinu, etnologii a etnografii.² K sámské problematice má především osobní vazby, jelikož si vzala za manžela Sáma a většinu svého života prožila v severním Norsku.³ Jak uvádí Øystein Rottem,

---

¹ Rottem 1998, s. 659.

² <http://www.tiden.no/index.php?ID=Forfatter&counter=113>, 30. 3. 2014.

³ Weinstock 2003, s. 258.

„Laila Stienová se nachází v průsečíku norské a sámské kultury.“ [Laila Stien befinner seg i skjæringspunktet mellom den norske og den samiske kulturen.]⁴ Tato bikulturní kompetence je v rámci autorčina díla velice cenná.

Laila Stienová je hlavně autorkou povídkových sbírek, ale i sbírek básnických, knih pro děti a dosud také vydala jeden román. Rovněž přeložila některé básnické sbírky ze sámštiny do norštiny. Debutovala v roce 1979 sbírkou povídek *Nyveien*. Její tvorba se vyznačuje vynikajícím minimalistickým stylem, kterým výborně popisuje každodenní život obyčejných lidí, obvykle ze severního Norska. Právě proto ve své tvorbě často používá výrazný severonorský dialekt. Mistrně a často s humorem dokáže popsat zdánlivě bagatelní záležitosti, jež však mají pro hlavní postavy, kterými jsou nejčastěji ženy a děti, velký význam. Rozhodující jsou často nevyřčené detaily skryté mezi řádky. Píše o tématech lásky, pocitech méněcennosti, obecně o mezilidských vztazích, především pak o těch, jež se týkají těch nejbližších – rodiny a přátel. Věnuje se však také sámské problematice, která je předmětem mé práce. Za svoji tvorbu získala i několik ocenění včetně velmi prestižní Ceny nakladatelství *Aschehoug*, již obdržela v roce 2000.⁵

1.3. Cíle bakalářské práce

Hlavním cílem této práce je pojednat o problematice sámské identity, tak, jak ji zpracovává Stienová ve svém prozaickém a básnickém díle, a to z hlediska tematického i formálního. Kromě literární analýzy se budu věnovat i společenskohistorickému pozadí, především v otázkách vztahů norské majoritní a sámské minoritní společnosti a s tím spojených politických a historických procesů.

V druhé kapitole se budu věnovat tématu etnické identity, kulturní a jazykové identity z teoretického hlediska s důrazem na situaci sámské populace. Tato kapitola bude sloužit jako teoretický úvod do problematiky vzniku a vývoje etnicity. Další dvě kapitoly se budou zabývat společenskými a historickými tématy, tak, jak je Stienová reflektuje ve svém díle. V páté kapitole se pak

---

⁴ Rottem 1998, s. 662, překlad z norštiny Lukáš Košner (dále jen L. K.).

⁵ http://snl.no/Laila_Stien, 30. 3. 2014.

zaměřím na některé shodné formální i tematické rysy, které lze najít jak v tvorbě Stienové, tak i v tvorbě mnohých sámských umělců.

1.4. Zvolený přístup k problematice

Vzhledem k tomu, že Laila Stienová nepojednává o sámských tématech ve všech svých dílech, bylo především nutné se seznámit s její prozaickou a básnickou tvorbou jako celkem (vyjma její tvorby pro děti a mládež) a detailněji pak analyzovat části relevantní pro téma mé bakalářské práce. Kromě jejího díla a literárněvědných publikací bylo také nezbytné v rámci sekundární literatury důkladně prostudovat různé historické a sociálně-antropologické prameny vztahující se k tématům lidské identity, etnicity a rozličným tématům starší a především moderní sámské historie.

V současné době je od autorky přeložena do češtiny pouze povídka *Školák*, která je součástí sborníku *Sámové. Jazyk, literatura a společnost*. Mým úkolem tedy bylo rovněž přeložit do češtiny některé citace z povídek, básní a jejího dosud jediného románu *Vekselsang*. Vedle toho se v práci objevují i vlastní překlady z odborných publikací. Citace jsou uváděny v jazyce originálu s českým překladem v případě, že takový překlad dosud neexistoval. K citacím vždy náleží i příslušné odkazy. V několika málo případech se v práci objevují i odkazy na internetové zdroje.

2. ETNICKÁ IDENTITA A JEJÍ VÝZNAM

2.1. Úvod do problematiky

Lidská identita je velmi komplexní a těžko uchopitelný fenomén. Existuje mnoho teorií popisujících vznik a fungování identity různými způsoby. Rovněž terminologie se v mnoha případech liší. Rozsah této práce mi však neumožňuje hlubší rozbor této otázky, a tak se pokusím předložit základní vhled do problematiky se zaměřením na etnickou identitu Sámů. Na základě této teoretické části pak bude možné si všímat daného tématu v díle Laily Stienové.

Postupující globalizace a její intenzifikace především v době po druhé světové válce měla významný dopad na chápání funkce a významu národa a státu. Do určité míry význam této příslušnosti zeslábl. O to více překvapující byl rozmach regionálních a národních hnutí v západní Evropě, který začal v šedesátých letech minulého století⁶ – například v Bretani, v Irsku, ve Walesu a v dalších zemích. Nutno poznamenat, že v tomto období sílila i další hnutí, jako byla hnutí za práva žen, za práva homosexuálů apod. Ve stejné době v severní Evropě začala sílit i kulturní a jazyková revitalizace Sámů.

2.2. Vznik a vývoj kolektivní identity

Lidskou identitou se v současné době zabývá řada oborů z oblasti sociálních a humanitních věd. Je zřejmé, že žádný člověk nežije na světě sám. Žádné „já“ nevzniklo bez pomoci ostatních. Každý z nás je součástí nějakého většího společenství: rodiny, národa, historie. Každý jedinec má také pohlavní příslušnost.⁷ Další identifikace zakládají příslušnost na věku, vzdělání, politického pohledu, sexuální orientaci, sociální vrstvě a náboženství.⁸

Thomas Hylland Eriksen píše: „Identifikace se děje pouze v procesu etablování podobností s někým (identifikování se s někým) a jeho opaku – tedy prostřednictvím etablování rozdílů vůči někomu jinému.“⁹

---

⁶ Šatava 2009, s. 11.

⁷ Waage 2008, s. 40.

⁸ Eriksen 2007, s. 65.

⁹ Eriksen 2007, s. 68.

Klíčovými prvky při tvorbě identity je tedy pocit sounáležitosti s někým a na druhé straně konflikt či vnímání kontrastů vůči druhé skupině. Nezáleží však přímo ani na tom, do jaké míry jsou tyto rozdíly objektivní, ale jak jsou rozdíly chápány těmi, kterých se bezprostředně týkají.¹⁰ Jak píše Peter Normann Waage ve své knize *Jeg. Individets kulturhistorie* (česky *Já. Kulturní historie jedince*): „Neexistuje žádné „my“, pokud neexistují „oni“, kteří k nám *nepatří*.“ [Det finnes intet «vi» uten et «de», som *ikke* hører med.]¹¹

2.3. Vznik, vývoj a význam etnické identity

Významnou skupinovou identitou je identita etnická (podle kontextu můžeme použít i termín „národní“). V souvislosti s touto problematikou se vyskytuje mnoho názorů balancujících mezi dvěma krajními polohami.

První, ryze tradiční názor, vznikl v nové ideové atmosféře na přelomu 18. a 19. století. Herderovy myšlenky zakládající národní příslušnost na jazyku a kultuře (*Volksgeist*) se pak plně prosadily v 19. století v éře romantismu. Teorie však vychází z toho, že se jedná o předem daný a stabilní kulturní jev.¹² Druhý krajní názor pak považuje etnické vědomí za abstraktní a umělý sociální konstrukt.¹³

Pokud by však sdílená historie, kultura a etnicita byla pouhým lidským výtvozem, bylo by nutné dojít k závěru, že „vše je možné“, tedy že jakákoli etnická identita je myslitelná bez ohledu na doložitelné kulturní rozdíly a specifický původ.¹⁴

Podle A. D. Smithe jsou základem etnické identity, tzv. *ethnie*. I když je historie daného etnika upravována tak, aby sloužila současným potřebám skupiny, neznamená to, že by bylo vše možné.¹⁵ Smith vyčleňuje následující kategorie, podle nichž je možné vymezit určitou etnickou skupinu. Nesou atributy, kterými jsou vlastní kolektivní jméno, mýtus o společném původu, sdílenou historickou paměť, jeden či více zvláštních znaků společné kultury, spojení s konkrétní

---

¹⁰ Eriksen 2007, s. 67, 68.

¹¹ Waage 2008, s. 41, překlad z norštiny L. K.

¹² Šatava 2009, s. 14.

¹³ Šatava 2009, s. 15.

¹⁴ Eriksen 2012, s. 154, 155.

¹⁵ Eriksen 2012, s. 155, 156.

domovinou (vlastí) a smysl pro solidaritu v rámci signifikantního sektoru populace.¹⁶

Stejně jako existuje široká škála teorií o vzniku a významu etnické identity, existují i různé koncepce v praktické rovině. Tradicionalistická koncepce „Bud’ – anebo“ vychází z herderovské představy národa kolektivního homogenního subjektu stejných hodnot. Zjednodušeně se dá říci, že člověk bud’ patří k té, či oné skupině. Tento pohled je však v praxi většinou vzácností.¹⁷

Druhá koncepce, kterou lze nazvat „Nejen – ale i“ je spíše liberální a multikulturní a snaží se o propojení a koexistenci majoritní a minoritní kulturní složky. Důraz je kladen na multikulturní a jazykové aspekty spíše než na etnickou identitu.¹⁸

Přestože je však identita zvolená a situační, představuje zároveň i určitý imperativ. Thomas Hylland Eriksen píše: „Etnická identita je imperativem v tom rozměru, že se jí člověk zřídka kdy může úplně zbavit – je-li člověk Nuerem, Trobriand’anem, Kačinem či Angličanem, bude jím jednoduše navždy. Právě teď bych se mohl rozhodnout, že od dnešního rána až do své smrti nepromluví jinak než německy, ale nemohu si zvolit, že norština nebude mým rodným jazykem a nebudu moci nijak zabránit ani tomu, že mě mí bližní budou až do mé smrti vnímat jako Nora.“¹⁹

Z tohoto citátu vyplývá, že vlastní identita není jen zvolená, tedy jak chápeme sami sebe (vnitřní identifikace), ale také jak ostatní chápou nás (vnější identifikace). Eriksen o této problematice píše: „Identifikace se vytváří jak zevnitř, tak zvenjšku, tedy v setkávání sebereprezentace s pohledy ostatních.“²⁰

2.4. Vnější identifikace

Historie, vazba na tradice a sdílená paměť má v otázce etnické identity velice významnou roli. Konkrétně v případě oblasti Sápmi neexistovaly po dlouhou dobu žádné vlastní písemné prameny. Tamní sámská společnost se

---

¹⁶ Maixner 2011, s. 35.

¹⁷ Maixner 2011, s. 32.

¹⁸ Šatava 2009, s. 18.

¹⁹ Eriksen 2007, s. 70.

²⁰ Eriksen 2007, s. 70.

opírala o orální tradici. Historické písemné prameny o sámském etniku tedy máme pouze od nesámských informátorů, což je velice problematické.

Říká se, že „historii píší vítězové“. Tento fakt dává v prostředí literárních společností těch, kteří „vládnou nad minulostí“²¹ v historicko-politickém kontextu velkou moc nad společnostmi, které se opírají o ústní tradici. V těchto zprávách je často patrný etnocentrický pohled, který mimo jiné vedl k politickým rozhodnutím, jež začala potlačovat kulturní projevy cizího národa, nad nímž kolonisté získali moc.

Od první zmínky o Sámech, kterou máme v Tacitově *Germánii* z roku 98 n. l., pocházejí pozdější středověké zprávy, odborné studie, cestopisy atd. v podstatě až do 20. století z pera nesámského autora. Přestože pro nás mají tyto zprávy velkou hodnotu, oprávněně vyvstávají hlasy zpochybňující jejich objektivitu.

I z důvodu velkého množství různých cizích etnografů a antropologů, kteří jezdili zkoumat sámskou populaci, je dodnes mezi sámskou populací znatelná podezřívavost vůči těmto odborníkům nevycházejícím ze sámského prostředí (viz pododíl 3.5. ve třetí kapitole).

2.5. Vnitřní identifikace

V tomto pododdíle se budu krátce věnovat vnitřní identifikaci jedince a vnitřní identifikaci etnických skupin se zaměřením na Sámy. Podobně jako i pro jiné indigenní skupiny, rovněž pro Sámy měla interakce mezi lidskou společností a přírodním prostředím vždy velký význam.²² Přírodní prostředí a klimatické podmínky byly tedy zásadní pro formování hmotné i duchovní sámské kultury.²³

Pohled na to, kdo je Sám se v průběhu historie samozřejmě měnil, nejvýrazněji pak v 20. století. Obvyklá kritéria představovalo pastevectví sobů, jazyk a tradiční způsob obživy. Takovýto model však přestal být platný s modernizací sámské společnosti. K nestabilitě lidské identity se v práci *‘Race’, tid og revision af moderniteten* píše následující:

---

²¹ Maixner 2011, s. 42.

²² Maixner 2011, s. 81.

²³ Maixner 2011, s. 83.

Det, der gør denne attitude typisk for moderniteten, er den konstante rekonstruktion og genopfindelse af selvet. ... Subjektet og den nutid, det hører til i, har ingen objektiv status, de må (gen)opbygges igen og igen.

*To, co činí tento postoj typickým pro modernitu, je konstantní rekonstrukce a znouobjevování sebe sama. ... Subjekt a současnost, k níž patří, nemají žádný objektivní status, musí být neustále (znovu)vytvářeny.*²⁴

Dnes žije velká část sámské populace v severských metropolích, tedy mimo oblast Sápmi, a věnuje se různým zaměstnáním stejně jako majoritní populace. Otázka tedy zní, kdo je v moderní době Sámem.

Dnes kladou Sámové velký důraz na subjektivní definici, to znamená, kdo a jak se cítí být Sámem, a zároveň jak tuto identifikaci přijímá širší komunita, tedy jestli i ostatní Sámové jedince považují za člena skupiny. Takový přístup je plně v souladu s Úmluvou Mezinárodní organizace práce (ILO) č. 169 o domorodých a kmenových národech v nezávislých státech, kterou ratifikovalo i Norsko. V ní se uznává princip toho, že o definování členů etnika rozhodují samy indigenní skupiny.²⁵

Existují však i objektivní kritéria stanovující, kdo je Sámem. Například k tomu, aby mohl člověk volit do sámského parlamentu v Norsku, musí být jedinec zaregistrován v sámské evidenci občanů. Při této registraci je nutné prokázat, že se dotyčný považuje za Sáma, že doma hovoří sámsky, nebo že sámština byla rodným jazykem jeho rodičů, prarodičů či praprarodičů.²⁶ Jazyk a příbuzenství jsou tedy příklady objektivních kritérií.

2.6. Jazyk

Právě jazyk bývá považován za jeden z hlavních znaků etnicity, jelikož prostřednictvím jazyka je člověk spojen s kulturním dědictvím dané skupiny. Jazyk je zároveň jedním z nejdůležitějších sjednocujících prvků ve společnosti.²⁷

---

²⁴ Bhabha 2007, s. 235, překlad z dánštiny L. K.

²⁵ Lehtola 2002, s. 87.

²⁶ Hingarová 2009, s. 37.

²⁷ Lehtola 2002, s. 87.

Podle teorie antropologů Edwarda Sapira a Benjamin L. Whorfa znamená mluvit určitým jazykem také osvojení si specifického pohledu na svět. Tato teorie v sobě zahrnuje teze, podle nichž je veškeré myšlení jazykové, každý jazyk vytváří specifickou vizi reality a jednotlivé obrazy reality konstruované různými jazyky jsou vzájemně odlišné. V případě zániku jazyka tedy ze světa zmizí i specifický „konkrétní svět“. I přesto, že byla tato teorie podrobena kritice, v kontextu revitalizačních aktivit ji lze velmi dobře využívat.²⁸

Role jazyka tedy souvisí i s ideologiemi a politickými snahami.²⁹ Ve spojitosti vztahů norské a sámské společnosti je v této souvislosti třeba zmínit historické asimilační snahy ze strany majoritní společnosti a současné snahy minoritní společnosti o revitalizaci jazyka. Těmto tématům se bude šířeji věnovat následující třetí kapitola, v níž se pojednává i o otázce vitality sámštiny napříč generacemi a o reflexi těchto témat v díle Laily Stienové.

2.7. Dílčí závěr

Z této kapitoly vyplývá, že téma lidské identity je skutečně velmi těžko uchopitelné z hlediska přesnějšího popsání dané problematiky. Lidská identita se neustále mění a zároveň má jedinec i několik různých identit. Přestože teorie popisující vznik etnicity jsou různé a pohybují se obvykle mezi dvěma krajními názory blíže představenými výše, je jasné, že etnicita a kulturní rozdíly hrají ve světě velmi důležitou roli i přes postupující globalizaci a multikulturalismus.

Významnou úlohu při etnické identifikaci má mimo jiné společná historie, jazyk a specifické projevy duchovní i hmotné kultury. Právě tyto aspekty v souvislosti se sámskou identitou se budu snažit detailněji popsat v následujících kapitolách. Na základě tvorby Laily Stienové tak vystoupí zcela konkrétní příklady výše popisovaných témat, jako je například vnitřní a vnější identifikace, jazyková a kulturní asimilace, jazyková a kulturní revitalizace, transformace identity atd.

---

²⁸ Šatava 2009, s. 65.

²⁹ Šatava 2009, s. 37.

3. AUTORČINO ZOBRAZENÍ PROMĚN SÁMSKÉ SPOLEČNOSTI VE 20. STOLETÍ

3.1. Krátký úvod do moderní sámské historie

Etnonymum „Sámové“ je označením autochtonního obyvatelstva Fennoskandie, dříve známého také jako Laponci, což je však jméno získané od jižních sousedů zatížené pejorativním nádechem. Sámové v současné době žijí na území čtyř států – Norska, Švédska, Finska a v Rusku na poloostrově Kola. Odhaduje se, že počet příslušníků tohoto etnika, které je v Evropské unii jako jediné uznávané za původní evropský národ, se pohybuje mezi 60 000 – 100 000 v závislosti na podobě definice. Z toho nejvíce Sámů žije v Norsku (kolem 40 000), Švédsko obývá přibližně 20 000 Sámů, Finsko 7 000 a Rusko 2 000. Více než polovina příslušníků obyvatelstva také mluví jednou ze současných devíti variant sámštiny, která patří do skupiny ugro-finských jazyků.³⁰

Tradičně se Sámové živili především rybolovem a chovem sobů, díky čemuž pastevci sobích stád vedli nomádský způsob života. V průběhu dějin byli Sámové nahlíženi majoritním obyvatelstvem Fennoskandie jako méněcenní a zaostalí. I tento názor vedl k silným asimilačním tlakům, které měly za cíl potlačit specifické kulturní projevy sámského etnika včetně jeho mateřského jazyka. Snahy o asimilaci Sámů byly různě intenzivní v závislosti na čase a místě. Nejsilnější asimilační tlaky však probíhaly na norském území a mířily nejen proti Sámům, ale i proti další minoritě žijící v Norsku – proti Kvenům.³¹ Tento proces označujeme jako norvegizaci.

Počátek norvegizace datujeme do poloviny 19. století. Jedním z východisek byl sílící nacionalismus v době osamostatnění norského státu, následkem čehož probíhaly snahy o homogenizaci norské společnosti. Později se uplatňovaly i myšlenky sociálního darwinismu, podle nichž mohli přežít jen ti nejsilnější jedinci a společnosti. Ve vztahu k „nadřazené“ norské kultuře byla

---

³⁰ Lehtola 2002, s. 10.

³¹ Označení etnické menšiny obývající některé části severního Norska. Jsou to potomci Finů, kteří se do Norska stěhovali od 15. století.

sámská kultura považována za méněcennou.³² Tyto ideje vedly k zavedení praktických opatření, jež měla vyústit v asimilaci sámského obyvatelstva.

Norské úřady znevýhodňovaly Sámy především v oblasti vlastnických práv a vzdělávání. Ekonomicky byli protežováni občané, kteří ovládali norský jazyk. Cílem bylo rozvinout v nejsevernějších oblastech Norska zemědělství a zároveň naučit tamní obyvatelstvo norský. Tomu napomáhala církev i celý vzdělávací systém upírající Sámům vzdělání v rodném jazyce a izolující sámské děti od jejich rodin v rámci internátních škol.³³ Děti si kupříkladu nesměly povídat sámsky ani o přestávkách a učitelé to přísně hlídali. Dokonce i dostávali příplatek podle toho, kolik žáků naučili norský mluvit. Aktivní politika norského kolonialismu probíhala pod ideou, že se vše děje pro dobro minoritních etnik a že norská kultura je cestou k blahobytu.

S různou intenzitou probíhala norvegizace až do 60. let 20. století. V 70. letech, kdy byla již sámská kultura a vitalita sámských jazyků kriticky ohrožena vyhynutím, začal proces jazykové a kulturní revitalizace, jejímž výsledkem nakonec bylo získání mnoha jazykových, kulturních a politických práv. Tyto úspěchy jsou vědci považovány za zázrak moderních dějin severských států.

3.2. Antifona – dialog dvou kultur

V roce 1997 vydala Laila Stienová svůj první a dosud jediný román s názvem *Vekselsang* (v překladu *Antifona*). Tento krátký román popisuje život tří sámských žen různých generací. Autorka nepoužívá u postav žádná jména a identifikuje je pouze pomocí jejich příbuzenských vztahů. Ačkoli se jedná o fikci, výborně odráží historické reálie i jejich dopad na obyčejné lidi. Vypravěčkou je mladá norská etnografka z jižního Norska, která se vydává na sever, aby napsala knihu o sámské společnosti a její struktuře. Etnografčiny původní představy o tamních lidech se však hroutí a metoda zúčastněného pozorování se jí nakonec vymkne kontrole, ztrácí odstup. Román je nejen portrétem tří Sámek, ale sleduje rovněž vývoj mladé Norky a její sblížení se sámskou kulturou jiným způsobem, než původně očekávala.

---

³² Lehtola 2002, s. 44.

³³ Lehtola 2002, s. 45.

V románu se střetává pohled na svět mladé vědkyně z dominantní norské společnosti s životními osudy tří různě starých žen patřících k sámské menšině. Následkem toho dochází i k tomu, co popisuje Waage ve své knize *Jeg. Individets kulturhistorie* takto:

Møtet med mennesker med annen tilhørighet og fremmed, kulturell bakgrunn blir slik en uavlatelig oppfordring tils å se seg selv, til å bli oppmerksom på egne fordommer – eller til å begrunne egne verdier og moralske retningslinjer.

*Setkání s lidmi jiné příslušnosti a s jiným kulturním pozadím se tak stává neustálou výzvou k tomu, abychom viděli sebe sama, všímali si vlastních předsudků nebo si uměli odůvodnit vlastní hodnoty a morální kodex.*³⁴

Životní příběhy všech tří žen jsou výborně vykresleny na pozadí historických událostí, stejně jako dobové problémy, s nimiž se každá generace musela vypořádat. Všechny tři postavy jsou jakýmsi prototypem silné sámské ženy, jež se nehrouť ani pod tíhou osobních a dobových těžkostí. Román v podstatě metonymicky zachycuje sámské dějiny 20. století³⁵ včetně transformace sámské společnosti.

Antifona je rozdělena do tří částí nazvaných „Modrý pokoj“, „Žlutý pokoj“ a „Červený pokoj“. Barvy těchto „pokojů“ mající svou vlastní symboliku jsou totožné s barvami první neoficiální sámské vlajky navržené v roce 1977 sámskou spisovatelkou, aktivistkou a výtvarnicí Synnøve Persen.³⁶

V této kapitole budu ilustrovat sámskou historii 20. století právě s pomocí románu Stienové s doplněním o její další básně a povídky, které se vztahují k příslušnému historickému tématu popisovanému v *Antifoně*.

---

³⁴ Waage 2008, s. 26, překlad z norštiny L. K.

³⁵ Storfjell 2001, s. 451.

³⁶ V roce 1983 přeložila Stienová do norštiny její básnickou sbírku, jež má v norštině název *Blå fugler flyer*.

3.3. „Modrý pokoj“

3.3.1. Stručná fabule a symbolika barvy

V centru pozornosti stojí stará Sámka, která pomalu umírá na rakovinu. Mladá redaktorka ji pravidelně navštěvuje a pečlivě naslouchá, když Sámka vypráví o svém životním osudu. Kdysi to byla největší krasavice z vesnice, která si vzala muže, jenž dělal nejlepší sáně v širokém okolí. Společně měli jednu dceru, která však v době dospívání tragicky zemřela, když ji sob tak nešťastně kopl do hlavy, že následkům svého zranění později podlehla.

Stará Sámka dožívá v pokoji, který je na barvy velmi chudý a je v něm pouze jedno okno, kterým žena vidí na modré nebe, pod nímž strávila většinu svého života. Na oficiální sámské vlajce symbolizuje modrá půlkružnice měsíc jako zdroj světla v zimním období. Domnívám se, že modrá také asociuje nejen oblohu, ale i nebe v metafyzickém smyslu a obecně spirituální hodnoty, jelikož Sámka klade velký důraz na spasení a křesťanský způsob života.

Část s názvem „Modrý pokoj“ popisuje především tradiční způsob sámského nomádského způsobu života až po modernizaci sámské společnosti. Akcent se zde rovněž klade na konflikt mezi starým sámským náboženstvím a přijetím křesťanství. I když to v románu není explicitně napsáno, z kontextu vyplývá, že stará Sámka popisuje především období od starších sámských dějin až do druhé světové války.

3.3.2. Tradiční způsob života

Jak už bylo zmíněno výše, modrá v kontextu první části románu může symbolizovat mimo jiné i modrou oblohu, pod níž stará Sámka strávila tolik času. V průběhu konverzací s norskou etnografkou vypráví Sámka o tom, jak se žilo za starých časů. Vyzdvihuje světlé i stinné stránky nomádského života. I když takový způsob života s sebou jistě mnohdy přinášel i četné obtíže, stará Sámka vyzdvihuje především radosti, které to s sebou neslo.

Stará Sámka trávila svůj život se sobím stádem, to bylo jejich živobytí, tradiční sámská obživa, jíž se v dnešní době věnuje odhadem asi 10 % Sámů. Stěhování na letní a zimní pastviny, značkování, porážení sobů, pokrmů, nástroje

a oděvy z částí sobího těla, to vše neodmyslitelně patřilo k sámské kultuře stejně jako celkové sepětí s přírodou. Tak to popisuje Stienová nejen v románu *Antifona* v části „Modrý pokoj“, ale například i v básnické sbírce *Hold stø båt*, jejíž třetí a čtvrtá část se zabývají různými aspekty tradičního sámského života.³⁷

Způsob chovu sobů se však za poslední desetiletí výrazně zmodernizoval a v dnešní době se pastevci sobů neobejdou bez sněžných skútrů, čtyřkolek či v některých případech i vrtulníků. V takových podmínkách však stará Sámka nepracovala.

Du skulle sett når vi flytta. Når flokken bølger over viddene. Det er som hele landskapet duver så langt øyet rekker. Finere syn finnes ikke.

Jeg vet ikke om de ser det nå lenger. De farer så fort, med maskinene.

*Měla jsi vidět, když jsme kočovali. Když se stádo vlní po holých kopcích. Jako by se krajina houpala, kam až oko dohlédne. Neexistuje krásnější pohled. Nevím, jestli něco takového ještě dneska vidí. Jezdí s těmi stroji tak rychle.*³⁸

3.3.3. Christianizace

Další téma, kterým se část nazvaná „Modrý pokoj“ zaobírá a které úzce souvisí s další možnou symbolikou modré barvy jako symbolu nebes a spirituálních hodnot, je religiozita staré Sámky, v širší perspektivě christianizace Laponska.

Staří Sámové byli animisté, nicméně rekonstruovat přesně systém starých náboženských hodnot je v podstatě nemožné kvůli důsledkům christianizace, jež probíhala především v 17. a 18. století.³⁹ Misionářské snahy v sobě zahrnovaly samozřejmě likvidaci šamanských praktik a předmětů s tím spojených včetně šamanských bubínků (sámsky *gievvrre*). Často však byly odsuzovány a demonizovány i záležitosti čistě sekulární, které neměly s vyznáváním staré víry nic společného. Výborným příkladem je historický pohled církve na sámské joikování, což je detailněji popsáno níže. Příčinou mohly být obavy z jiných a

---

³⁷ Stienová 1990, s. 35-58.

³⁸ Stienová 2007, s. 46, překlad z norštiny L. K.

³⁹ Lehtola 2002, s. 28.

neznámých zvyků. V konečném důsledku však byla christianizace nástrojem asimilační politiky.

Han va førnøyd, sjefapostelen, da han hadde fått knebla alle, brent kunsten og knept alle hender. Han va fornøyd og det kan man jo forstå. «Der samen vandrer har han boka på bringa, Gud på leppene og Kristus i minnet.»

Hlavní misionář byl spokojený, když všechny umlčel, spálil umění a spoutal jim ruce. Byl spokojený, to člověk chápe. „Kudy Sám chodí, tam má knihu na srdci, Boha na rtech a Krista v mysli.“⁴⁰

Některé staré zvyky však dokázaly přežít v tajnosti i dlouhou dobu. K nim patřilo kupříkladu i uchovávání starých obětíšť zvaných seity (sámsky *sieidi*).⁴¹ Jedná se o kamenná obětíště, kde se uctívali duchové.

I když stará Sámka o sobě i o svém manželovi hovoří jako o dobrých křesťanech, v textu nalezneme několik indicií, z nichž je patrné, že když bylo třeba, obraceli se také k náboženským hodnotám a představám svých předků.⁴² V *Antifoně* například nacházíme zmínku o tom, že manžel staré Sámky navštěvoval výše zmiňované seity.

Ikke at de hadde funnet noe ved den store steinen. Verken brennevin eller penger. Men der var spor. Tydelige spor.

Ne, že by u velkého kamene něco našli. Ani kořalku, ani peníze. Ale stopy tam byly. Jasně stopy.⁴³

3.3.4. Joik – změna jeho vnímání v průběhu dějin

S důsledky christianizace v Laponsku souvisí i změna pohledu na tradici joiku, tedy jednoho z pilířů sámské kultury, obecně jednoho z jejích

---

⁴⁰ Stienová 2007, s. 115, překlad z norštiny L. K.

⁴¹ Lehtola 2002, s. 28.

⁴² Weinstock 2003 s. 264.

⁴³ Stienová 2007, s. 48, překlad z norštiny L. K.

nejoceňovanějších projevů. Jedná se o hudební tradici, čistě vokální, většinou sólovou píseň, která spojuje techniku hrdelního zpěvu, mimiku a gesta do jednolitého celku.⁴⁴

Joik se používal i při šamanských rituálech spolu s bubínkem, který měl rituální funkci – pomáhal šamanovi, aby se dostal do tranzu.⁴⁵ S vymizením šamanismu však zmizely i rituální joiky.⁴⁶

Joik ale nebyl spojován pouze s náboženskými obřady, ale především s objekty každodenního života. Předmětem joiku byla nejčastěji nějaká osoba, ale také zvířata, krajina, nadpřirozené bytosti atd.

Luteránští misionáři stejně jako i laestadiáni⁴⁷ se snažili vymýtit nejen rituální joiky, ale i ty sekulární, které se starým sámským náboženstvím nijak nesusouvisely. Důsledkem toho bylo joikování jako celek považováno za hřích.⁴⁸ Takový pohled zcela nevymizel dodnes i přes revitalizaci joikové tradice, která začala teprve v 60. letech minulého století.

Fakt, že joikování bylo považováno za hřích, důsledkem čehož nebyl tento kulturní projev veřejný, je ukázáno i v *Antifoně*. Na jednom místě se hovoří o tom, jak dříve stará Sámka zaháněla vlky.

Med ild og joik betvinger hun dem. Det er ilden hun snakker om. Det andre nevner hun ikke. Jeg har det fra andre at hun var en god joiker. Før hun ble frelst.

*Zaháněla je ohněm a joikem. Mluví o ohni. To druhé nezmiňuje. To, že bývala dobrou joikařkou, vím od jiných. Předtím, než byla spasena.*⁴⁹

Druhou zmínku o joiku, který je již přímo spojován s hříchem, byt' se zde zcela jistě jedná o joik s profánní tematikou, nalezneme o několik stránek později. Jedná se o vyprávění, jež popisuje narození jediné dcery staré Sámky a reakci jejího manžela. Je rovněž zajímavé si v originálním textu povšimnout, v jaké

---

⁴⁴ Jirešová 2009, s. 367.

⁴⁵ Jirešová 2009, s. 368.

⁴⁶ Jirešová 2009, s. 370.

⁴⁷ Příslušníci pietistického hnutí založeného v polovině 19. století na základě učení Larse Leviho Laestadia.

⁴⁸ Jirešová 2009, s. 370.

⁴⁹ Stienová 2007, s. 17, překlad z norštiny L. K.

slovní vazbě je použito sloveso „joike“. Přesně jak píše Nils-Aslak Valkeapää na obalu své první desky *Joikuja* (v češtině *Joiky*) z roku 1968, Sámové nejoiikují o někom nebo o něčem, ale „joikují někoho nebo něco“.⁵⁰

Det var bare én som nevnte at han hadde synda den dagen dattera ble født. Bare en eneste en som ymta om at det nok hadde vært mer passende med en salme. Alle visste at han hadde joika den dagen. Joika både kona og fjellene der han hadde henta henne snart ti år før, joika høyt og lenge, den kristne mannen.

*Jen jeden člověk se zmínil, že toho dne, kdy se mu narodila dcera, zhřešil. Jen jediný naznačil, že by bylo vhodnější zazpívat žalm. Všichni věděli, že toho dne joikoval. Joikoval manželku i hory, kam si ženu před téměř deseti lety přivedl. Ten křesťan joikoval dlouho a nahlas.*⁵¹

Jak už bylo zmíněno, k revitalizaci a rehabilitaci joiku začalo pomalu docházet až od 60. letech minulého století. Jak se proměnil pohled na joik v průběhu několika dekád je demonstrováno v poslední části románu, kde je popisován průběh jedné sámské svatby. Lidé tam joikovali zcela veřejně, aniž by to mělo v někom vzbuzovat pocity, že dochází k hříšnému jednání.⁵²

3.4. „Žlutý pokoj“

3.4.1. Stručná fabule a symbolika barvy

Ve „Žlutém pokoji“ vypráví svůj příběh neteř staré Sámky. Ona sama rovněž pochází z rodiny pastevců sobů, ale její manžel si v rámci programu přeměny (norsky *omstillingsprogrammet*) vybral vzdát se tradičního sámského živobytí, a to z několika důvodů, které blíže popíši v jednom z následujících pododdílů stejně jako důsledky tohoto rozhodnutí. Hlavní postava „Žlutého pokoje“ je velmi zaměstnaná. To ona nyní v podstatě živí rodinu jako uklízečka

---

⁵⁰ Jirešová 2009, s. 372.

⁵¹ Stienová 2007, s. 33, překlad z norštiny L. K.

⁵² Stienová 2007, s. 117, 118.

na horské chatě a ve svém volném čase šije tradiční sámské oděvy a vyrábí další produkty pro široké příbuzenstvo.

Hlavním tématem „Žlutého pokoje“ je obecně radikální transformace sámské společnosti po druhé světové válce. „*Alt forandra seg.*“ [Všechno se změnilo.]⁵³ Symbolem nové doby, „která přišla jako lavina“,⁵⁴ je žlutá barva, již vyzařuje žárovka.

Nå legger jeg også merke til det. At lyset er gult.

Nytida, som hun kaller den, er gul.

I já si toho teď všimla. Světlo je žluté.

*Nová doba, jak tomu říká, je žlutá.*⁵⁵

3.4.2. Duodji – tradiční sámská řemesla

Sámským slovem *duodji* se souhrnně označují tradiční sámská řemesla zahrnující výrobky z přírodních materiálů, jako jsou kůže, kožešiny, dřevo, sobí kosti, parohy atd. Později začali Sámové také importovat textil a kovy, z nichž rovněž vyráběli produkty denní potřeby s jedinečným designem. Toto umění patří k nejvýraznějším rysům sámské kultury, které se tradičně předávalo z generace na generaci.

Důležitost předávání tohoto umění pro Sámy a jejich identitu vyzdvihuje Stienová i ve své básnické sbírce *Hold stø båt*, kde v básni *Gode hus*⁵⁶ (česky *Dobrý dům*) mimo jiné popisuje, podobně jako v druhé části *Antifony*, úpadek řemesel mezi většinou sámské populace. Doba, kdy si rodina dokázala svépomocí vyrobit téměř všechny produkty denní potřeby, je pryč.

První verš básně *Hendene*⁵⁷ (česky *Ruce*) opět pocházející z básnické sbírky *Hold stø båt* zní následovně: „Ruce přijímají vědomosti“ [Hendene tar imot kunnskap]. Báseň končí trojverším:

---

⁵³ Stienová 2007, s. 89, překlad z norštiny L. K.

⁵⁴ Stienová 2007, s. 62, překlad z norštiny L. K.

⁵⁵ Stienová 2007, s. 79, překlad z norštiny L. K.

⁵⁶ Stienová 1990, s. 44, 45.

⁵⁷ Stienová 1990, s. 36.

*Hendene bærer kunnskap
åpner seg gavmildt.
Hendene former historia.*

*Ruce nosí vědomosti
široce se otvírají.
Ruce utvářejí dějiny.*⁵⁸

Avšak hlavní postava „Žlutého pokoje“ nemá své znalosti komu předat. I když oproti své tetě, které zemřela jediná dcera jako dítě a její manžel už je také mrtvý, má mnoho potomků, i ona nakonec zůstala úplně sama.⁵⁹ Změnila se zkrátka doba a její děti i pod vlivem norské politiky asimilace sámského obyvatelstva nechtěly žít stejně jako jejich předci.

- Vi har lært dem alt.

Det var ikke godt for noe.

[...]

- De ville ikke ha dette.

[...]

- Ingen av dem. De vil ha et annet liv. Ikke hår og skinn og skitt.

- Naučili jsme je všechno.

Bylo to k ničemu.

[...]

- Tohle oni nechtěli.

[...]

*- Nikdo z nich. Chtějí jiný život. Žádné chlupy, kůže a špínu.*⁶⁰

Odcizení jejích potomků vlastní kultuře a nezájem o věci s ní související, byl i jedním z důvodů, proč manžel ženy, jež vystupuje v druhé části románu, se vzdal svého sobího stáda a zapojil se do programu přeměny (norsky *omstillingsprogrammet*). Tuto živnost neměl komu předat.

---

⁵⁸ Stienová 1990, s. 36.

⁵⁹ Stienová 2007, s. 60.

⁶⁰ Stienová 2007, s. 96, překlad z norštiny L. K.

3.4.3. Program přeměny (Omstillingsprogrammet)

Programem přeměny pro vnitrozemské oblasti Finnmarky se míní program norské vlády ve spolupráci s dalšími úřady, který v regionu probíhal od roku 1993 do roku 1997. Důvodem k zavedení procesu byl prudký nárůst sobích stád na území kolem komun Kautokeino a Karasjok, jež jsou převážně obývané Sámy. Pastvin dramaticky ubývalo.

Avisen skriver om omstillingsprogrammet. Skuebrød, sier enkelte, - sveltihjel. Et nødvendig tiltak for å stimulere avgang fra næringa og dermed forhindre økologisk katastrofe, sier andre. Rein og folk må reduseres ellers er ørken det neste.

V novinách se píše o programu přeměny. Falešný chleba,⁶¹ říkají někteří, - smrt hladem. Nezbytné opatření, aby dotyčné motivovali k opuštění živobytí a tedy aby se zabránilo ekologické katastrofě, tvrdí jiní. Počet sobů a lidí se musí zredukovat, jinak zbyde jen poušť.⁶²

Motivací pro pastevce sobů byla velká peněžní částka, kterou obdrželi výměnou za to, že se vzdají svého živobytí. Finanční kompenzaci dostávali po dobu pěti let a po uplynutí této doby mohli dostat ještě další finanční bonus. Úřady vytvořily pro ty, co se rozhodli do procesu vstoupit, vzdělávací programy, aby poté měli možnost vykonávat jiné zaměstnání.⁶³ Opustit však tradiční sámskou živnost, jíž se pastevci věnovali celý život a která se dědila z generace na generaci, nebylo vůbec snadné. V jednom dokumentu norského Ministerstva práce a sociálních věcí se píše:

Det har vist seg svært vanskelig å få omstillere over 55 år i annet arbeid. For denne gruppen var det ikke satt krav om aktiv omstilling. For å

---

⁶¹ Norské slovo „skuebrød“ je původně biblický termín označující „chleby předložení“ (viz Exodus 25:23-30; Numeri 4:7). V přeneseném významu se toto slovo v norštině používá k pojmenování něčeho, co se zdá být velkolepé, ale co ve skutečnosti nemá žádnou reálnou hodnotu, nebo co má svou formou odvést pozornost od negativních stránek dané věci.

⁶² Stienová 2007, s. 73, překlad z norštiny L. K.

⁶³ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/asd/dok/regpubl/stmeld/19961997/stmeld-nr-41-1996-97-/15/10.html?id=315061>, 16. 3. 2014.

medvirke til å gi denne gruppen en verdig avslutning på arbeidslivet og for å hindre at disse tar opp igjen reindriften, vil de kunne søke om forlenget omstillingslønn fram til pensjonsalder.

Ukázalo se, že je velmi obtížné rekvalifikovat účastníky programu nad 55 let na jiné povolání. Pro tuto skupinu nebyl vznesen požadavek na aktivní rekvalifikaci. Abychom poskytli této skupině důstojné ukončení pracovního života a zároveň abychom zabránili tomu, že někteří opět začnou s chovem sobů, mohou zúčastnění požádat o prodloužení rekvalifikačního platu až do dosažení důchodového věku.⁶⁴

To je nepochybně i případ manžela hlavní postavy „Žlutého pokoje“. Po zapojení do tohoto procesu se z dříve vitálního pastevce sobů stal nezaměstnaný a deprimovaný alkoholik, jehož život tvoří cesty mezi barem a postelí.⁶⁵ Prodejem svého stáda zpřetrhal další vazby se svou kulturou, což vedlo k depresím a ztrátě identity. Toto rozhodnutí však nemělo přímý vliv pouze na něj, ale i na jeho ženu a na další generace jeho potomků, třebaže většina jeho dětí se vlastní kultuře odcizila. Nejmladší dcera, hlavní postava třetí části románu *Antifona* v jedné pasáži říká: „Víš, co to znamená být nikdo?“ [Vet du hva det vil si å være ingen?].⁶⁶

3.5. „Červený pokoj“

3.5.1. Stručná fabule a symbolika barvy

Hlavní postavou „Červeného pokoje“ je nejmladší dcera Sámky z druhé části *Antifony*. Jako jediná mezi svými sourozenci si uchovala svoji sámskou identitu i přesto, že studuje na jihu. K mladé norské etnografce přistupuje ze začátku s poměrně agresivní rétorikou a považuje ji za dalšího z řady „vetřelců“, který chce profitovat na sámské kultuře. Postupně se však obě ženy sblíží. Právě

---

⁶⁴ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/asd/dok/regpubl/stmeld/20002001/stmeld-nr-7-2000-2001-/4/7/5.html?id=323092>, 16. 3. 2014.

⁶⁵ Storfjell 2001, s. 452.

⁶⁶ Stien 2007, s. 133, překlad z norštiny L. K.

její zápal a hněv může být jedním z možných vysvětlení symboliky červené barvy.⁶⁷

Stejně jako i hlavní postavy v předešlých dvou oddílech i zastupitelka nejmladší z třech generací někoho a něco ztratila. Ztratila otce, což byl důsledek jeho rozhodnutí zapojit se do procesu přeměny, a ztratila své sourozence, kteří se odcizili svým kulturním kořenům. Také ona sama nepochybně bojovala s definováním vlastní identity.

Červená barva však na sámské vlajce symbolizuje slunce jako zdroj světla, což je samo o sobě chápáno pozitivně, v neposlední řadě ale červená půlkružnice odkazuje i na Fjellnerovu mytoepickou báseň *Päiven pardne* (česky *Synové slunce*), jež popisuje Sámy jako syny a dcery slunce.

Mladá Sámka vypráví své norské vrstevnici o historické diskriminaci Sámů například ve spojitosti s christianizací či problematikou internátních škol. V době, kdy však mladá Sámka vypráví svůj příběh, tedy v 90. letech, už Sámové dosáhli mnoha práv – v Norsku, Švédsku i Finsku již fungovaly sámské parlamenty, v Kautokeinu byla v provozu Sámská vysoká škola, rozvíjely se různé další sámské instituce a Sámové nabývali svých jazykových a kulturních práv. Mladá Sámka si nicméně uvědomuje, že není vše vyhráno.

Det er retninga som er blitt borte, forklarar hun meg. Ei stund var den der. Men nå er det akkurat som om det går i ring. Når noe er oppnådd, stort eller lite, er det som om lufta går ut, det blir stille. Alt blir flatt.

*Unikl nám směr, vysvětluje. Chvilí jsme ho měli, ale teď jako bychom se točili v kruhu. Když člověk něčeho dosáhne, většího či menšího, je to, jako když ujde vzduch a najednou je ticho. Všechno se zploští.*⁶⁸

Náznak toho, že v době, kdy mladá Norka přijíždí do Laponska, tedy někdy v druhé polovině 90. let, už bylo mnohé vybojováno, ale ne všechno, se objevuje již na začátku románu. Mladá etnografka si v nemocničních pokojích staré Sámky povšimne obrazu, na němž je vyobrazen Mojžíš stojící na hoře Nebo. Podle Bible bylo Mojžíšovi umožněno z hory Nebo vidět na Zaslíbenou zem, do

---

⁶⁷ Weinstock 2003, s. 268.

⁶⁸ Stienová 2007, s. 143, překlad z norštiny L. K.

níž však nemohl vstoupit, jak je to popsáno v 34. kapitole knihy Deuteronomium. Lze konstatovat, že podobně se i stará Sámka, jež svým životem v podstatě obsáhla dějiny 20. století, dožila zlepšení sámské jazykové i kulturní situace. I přes pozitivní vývoj a optimistickou vizi to však neznamenal, že by vše bylo ideální, tedy že by už „žili v Zaslíbené zemi“.

Na konci románu si norská etnografka opět vzpomene na starou Sámku, která již v mezidobí zemřela, i na obraz v jejím pokoji.

Hun trer så tydelig fram igjen, den gamle.

Nygredd, rolig, på den hvite puta.

Etter å ha stridd.

Over hodegjerdet – mannen på Nebo.

Skuende utover.

Stařenka se opět zjevuje tak zřetelně.

Zrovna učesaná, klidná na bílém polštáři.

Po svém boji.

Nad opěradlem na hlavu je muž na hoře Nebo.

Dívá se do dále.⁶⁹

Podobně jako i v autorčiných povídkách zabývajících se sámskými tématy a odhalujících mnohé společenské problémy končí i tento román odhodláním a pozitivní vizí do budoucna. V následujících dvou pododdílech se budu ještě detailněji věnovat některým problémům, jež provázely či provázejí sámskou společnost.

3.5.2. Internátní školy

Internátní školy byly podstatnou částí sámského života od svého zavedení v 19. století až zhruba do 60. let minulého století. I když se celá sámská populace stala gramotnou, nebylo to ve vlastním mateřském jazyce, ale v cizím.⁷⁰ Celý systém způsobil generacím, které jím prošly, nemalé potíže.

---

⁶⁹ Stienová 2007, s. 152, překlad z norštiny L. K.

⁷⁰ Lehtola 2002, s. 62.

Vzhledem k velkým vzdálenostem v regionu byly děti posílány do internátních škol a k rodině se mohly vracet pouze o víkendech, v některých případech, především když byly děti starší, byly návštěvy domova i méně časté.⁷¹ Vytržení z domácího prostředí a odtržení od vlastní kultury vedlo děti k pocitům velkého zmatení a nejistoty. Pocity takového dítěte Stienová výborně popisuje v povídce *Školák* (norsky *Skolegutt*) pocházející z její debutové sbírky *Nyveien*.

Malý chlapec musí bojovat s mnoha problémy najednou – odloučením od rodiny, s novým jazykem, kterému nerozumí, a v neposlední řadě s učební látkou, pro niž nemá v domácím prostředí přílišného uplatnění. I když to není explicitně nikde napsáno, povídka se odehrává s největší pravděpodobností někdy v 60. či 70. letech minulého století. Ve stejné době pravděpodobně prošli internátní školou i sourozenci mladé Sámky z „Červeného pokoje“.

Sámské děti se v internátních školách učily kromě obvyklé učební látky i novému jazyku a kulturním zvyklostem majoritní společnosti. Ty si osvojily zvyklosti, ale tradiční zvyklosti a řemesla vlastní kultury zapomínaly nebo se jim dokonce nikdy nenaučily.⁷² „Učí se něco o sobech, o tom, jak přežít v horách, učí se, jak šít kůži a upravit si šaty?“⁷³ Tak se ptá otec malého školáka ve stejnojmenné povídce Laily Stienové. Chlapec, který přijíždí domů na víkend, pak nedokáže pomáhat svému otci tak, jak by si představoval, a otec mu proto nadává. Podobné zkušenosti zažilo nepočítaně dětí po celém Laponsku. Vedlo to k jejich traumatizaci a stigmatizaci, která se pro mnohé sámské umělce stála výrazným tématem tvorby v 70. a 80. letech minulého století.⁷⁴

Pocity méněcennosti, které děti získávaly v internátních školách, pak často vedly k tomu, že své vlastní děti sámštinu neučily. Vlivem toho z mezigeneračního předávání jazyka vypadla jedna generace, jež by mohla jazyk předávat dál, což jazyk jako takový kriticky ohrožuje.

3.5.3. *Antifona ve světle sociolingvistiky*

V románu je nepřímě zachycen také vývoj vitality sámského jazyka napříč generacemi. I když umí podle mladé etnografky stará Sámka norsky výborně,

---

⁷¹ Lehtola 2002, s. 62.

⁷² Lehtola 2002, s. 62.

⁷³ Stienová 2009, s. 213.

⁷⁴ Lehtola 2002, s. 95.

tvrdí, že je to pro ni těžké. Norsky se nenaučila formálně v žádné škole, ale při osobních kontaktech s Nory v letních měsících, které s rodinou trávila na pobřeží.⁷⁵

I její neteř je bilingvní, ale o žádných obtížích s jedním či druhým jazykem se v románu nehovoří. Její děti umí sámsky plyně, ale vzhledem k tomu, že většina z nich se odcizila sámským kulturním hodnotám včetně jazyka, právě u nich dochází v rámci předávání jazyka na další generaci ke zlomu.

Den andre sønnen trivdes på skoler. Trivdes så rent for godt. De har ikke sett verken han eller svigerdattera på to år. Han er noe tekinsk, på kontor. Hun er også noe fint. De har ei jente på fire år. Lisbeth heter hun. Kan bare norsk.

Mladšímu synovi se na škole líbilo. Výborně se mu tam dařilo. Jeho ani jeho ženu však neviděli už dva roky. Syn dělá něco technického v kanceláři. Jeho žena má taky nějakou fajnovou práci. Mají čtyřletou holčičku. Jmenuje se Lisbeth. Umí jen norský.⁷⁶

Zde dochází k tzv. „jazykovému posunu“ či „jazykové směně (anglicky *language shift*), kdy se upouští od užívání obvyklého jazyka a přechází se na užívání jiného jazyka. Dochází tak k přerušení mezigenerační „štafety“.⁷⁷

Hlavní postava „Červeného pokoje“ je naopak horlivou ochránkyní sámské kultury a sámského jazyka, přestože studuje na jihu norskou kulturu. Toto studium jí naopak dává biculturní kompetenci, díky níž může ještě lépe zastupovat sámské zájmy.⁷⁸ Rovněž se jedná o jakýsi dialog mezi starými kulturními zvyky a otevřeností vůči okolním kulturám, což je typické pro sámskou kulturu, která existovala a existuje na území několika států. Podobně chápal svou a obecně sámskou identitu i Nils-Aslak Valkeapää. Ve svém pamfletu *Pozdravy z Laponska* (finsky *Terveisiä Lapista*) píše: „Jsem původní, avšak netoužím být původním v konzervativním smyslu. Chci vytvářet něco nového, žít v kultuře, do níž jsem se shodou okolností narodil, a zároveň s ní vdechovat také

---

⁷⁵ Stienová 2007, s. 34, 35.

⁷⁶ Stienová 2007, s. 77, překlad z norštiny L. K.

⁷⁷ Šatava 2009, s. 40.

⁷⁸ Weinstock 2003 s. 269.

vlivy z nových kultur. Za všech okolností chci svými skutky a jazykem usilovat o to, aby bylo zřejmé, že nejsem pozůstatkem prehistorického národa, nýbrž jeden z žijících lidí národa živého. Člověk strojů a vesmíru.“⁷⁹

3.6. Dílčí závěr

V dosud jediném románu Lailly Stienové je možné sledovat vývoj sámských dějin především ve 20. století a zároveň střet kultur – v tomto případě střet kultury sámské a norské. Asimilační politika se svými různými nástroji, jež Norsko uplatňovalo z výše popsaných důvodů, měla za následek mnohé kulturní, jazykové i psychické újmy. Román však ukazuje i naději a vizi do budoucna a nový pohled na vlastní kulturu, která i přesto, že stojí na základech tradičních sámských kulturních prvků, není konzervativní, ale absorbuje okolní kulturní vlivy.

Román ukazuje tradiční sámský způsob života, který dokázal obstát nejen proti tvrdým klimatickým podmínkám ale nakonec i proti norvegizační politice. K revitalizaci sámské kultury a sámských jazyků stejně jako k nabytí některých práv dopomohla i tzv. „Alta-saken“ (česky „kauza řeky Alty“), událost, již Laila Stienová také reflektuje ve svém díle a již jsem se rozhodl rozebrat v samostatné kapitole.

---

⁷⁹ Kovář 2007, s. 69.

4. SPISOVATELČINO ZOBRAZENÍ ALTA-SAKEN

4.1. Alta-saken v *Antifoně*

V třetím díle *Antifony* se píše:

Da de tok elva, hadde de med seg en uniformert hær. Hun hadde vært for lita til å være der. Broren, den eldste, hadde vært gammel nok. Men han vek unna. Har bestandig gjort det. Helt siden han gikk i barneskolen og fikk folkeskikk rista inn i kroppen.

Když zabrali řeku, měli s sebou uniformované vojsko. Ona byla příliš malá na to, aby se toho mohla účastnit. Nejstarší bratr na to však věk měl. Ale držel se zpátky. Vždycky to tak dělal. Už od školky, kdy mu vštípili dobré mravy.⁸⁰

Zde se nepochybně mluví o období kauzy řeky Alty, která znamenala výrazný politický, kulturní a psychologický zlom v dějinách sámského lidu. Jaká byla východiska a důsledky této kauzy a jak události reflektuje Stienová ve svém díle, se pokusím nastínit v této kapitole.

4.2. Východiska pro stavbu přehrady

Po druhé světové válce vzrostla v souvislosti s obnovou země v Norsku potřeba přírodních zdrojů. Stát začal budovat vodní elektrárny, které měly produkovat více energie.⁸¹ V roce 1968 navrhla norská státní energetická společnost NVE regulaci vodního toku Alta-Kautokeino v nejsevernějším norském kraji Finnmark. Původní návrh počítal i s vytvořením umělého jezera, které by zaplavilo velké území včetně sámské vesnice Máze. V roce 1973 se však norský parlament (norsky *storting*) rozhodl vesnici ušetřit.⁸²

---

⁸⁰ Stienová 2007, s. 125.

⁸¹ Lehtola 2002, s. 72.

⁸² Lehtola 2002, s. 76.

Plány byly nicméně zrevidovány a v roce 1978 *storting* rozhodl o vybudování přehrady. Důsledkem tohoto rozhodnutí vznikla skupina ekologických a sámských aktivistů (nejen z Norska), která chtěla výstavbě vodního díla zabránit.⁸³ Primárním východiskem demonstrací proti výstavbě byly ekologické důvody. Brzy se však ukázalo, že nejde „pouze“ o ekologickou záležitost, ale o boj za sámská práva. Protesty trvaly od roku 1979 do roku 1981.

4.3. Ekologické důvody pro zákaz stavby

I přesto, že se upustilo od původního plánu výstavby, který zahrnoval i vytvoření umělého jezera, také nový plán výrazně zasahoval do místního ekosystému. Realizace projektu by znamenala například narušení lovu lososů. Výstavba však především omezovala pastviny, na nichž byli sobi a jejich chovatelé závislí.

Tradiční způsob sámského života vždy kladl velký důraz na harmonii s přírodou a na úsporné využívání přírodních zdrojů v takové míře a v takových intervalech, aby byl dostatečný čas na obnovu.⁸⁴ Výstavba vodní elektrárny však tento systém výrazně narušovala. Robert Paine v dobovém dokumentu analyzujícím problematiku výstavby přehrady píše:

Reindeer pastoralism in Nuortabealli is a system of multiple connections between herds in respect of both time and space. The system works on account of the high degree of synchronization and coordination – for which the herdsmen are responsible – between herds.

*Chov sobů v Nuortabealli je systém řetězových vazeb mezi jednotlivými stády s ohledem na čas a místo. Tento systém funguje na základě vysokého stupně synchronizace a koordinace mezi stády, za něž jsou pastevcí zodpovědní.*⁸⁵

Velké nebezpečí nastávalo především na jaře, kdy se měly samice otelit, a poté také na podzim v období říje. V těchto obdobích bylo správné načasování a

---

⁸³ Lehtola 2002, s. 76.

⁸⁴ Lehtola 2002, s. 72.

⁸⁵ Paine 1982, s. 90, překlad z angličtiny L. K.

lokalita, na níž byla zvířata zvyklá, životně důležité.⁸⁶ Paine se k této problematice vyjadřuje následovně:

First, there is the timing prior to calving: a calving ground should be snow-free and dry, but when (in April/May) a hillside or plateau favoured as a calving ground will become snow-free and dry can vary from year to year. Therefore herders must have alternative places available. Secondly, there is an equally pressing matter of timing after calving for those herds which still have to move some distance north to their summer pastures: one has to wait until the calves are strong enough to move but one can wait too long so that cows with their calves get trapped by the thaw: partially- or newly-opened lakes and rivers become unpassable barriers.

V první řadě je při porodu mláďat důležité načasování: místo vhodné pro otelení by mělo být beze sněhu a suché, nicméně kdy (v dubnu či květnu) takové podmínky na preferované náhorní plošině či svahu nastanou, se rok od roku liší. Proto musí mít pastevci v záloze ještě jiné lokality. Za druhé nastává stejně urgentní problém načasování po otelení, a to pro ta stáda, která pak ještě musí táhnout na sever na letní pastviny: je nutné počkat, až budou telata na přesun dostatečně silná, ale pokud se čeká příliš dlouho, mohou se sobi se svými telaty dostat do pasti jarního tání: částečně nebo právě roztátá jezera a řeky jsou nepřekonatelnou překážkou.⁸⁷

Tuto problematiku Stienová zpracovává dramatickým způsobem ve své povídce *Nyveien* (česky *Nová cesta*) pocházející ze stejnojmenné sbírky. V textu povídky se skupina sámských pastevců sobů vedená jistým Aslakem vydává se svými stády na místa, kde by měly samice porodit svá mláďata a kde by se pak měla následně pást a sbírat síly. Problémem je již probíhající stavba přehrady, v jejíž blízkosti se nachází Aslakovy pastviny.

Celá záležitost se jich tedy přímo dotýká a i z toho důvodu proti výstavbě do poslední možné chvíle protestovali. Název povídky v první řadě odkazuje na přístupové silnice, které byly vybudovány pro účely výstavby. Tyto silnice vedly

---

⁸⁶ Paine 1982, s. 19.

⁸⁷ Paine 1982, s. 17, překlad z angličtiny L. K.

přes pastviny, na nichž se pásla sobí stáda.⁸⁸ Takovou silnici museli v jistém bodě pastevcí se svým stádem překročit.

Reinen kjenner ikke til noe annet sted. Ikke gjeterne heller. Det er der de har vært bestandig. Det er dit de kjenner leia. Dessuten er det opplest og vedtatt og underskrevet på alskens papirer på alskens kontorer at her er deres flyttevei. Der og der går grensene, og fra den og den dato til den og den dato har de å holde seg i det beiteområdet er anvist. Det er ufravikelig.

Sobi žádné jiné místo neznají. Ani pastevcí. To tam neustále pásli. Tam znají cestu. Kromě toho je zaznamenané, potvrzené a podepsané ve všech možných papírech na všech možných úřadech, že právě tam je jejich migrační trasa. Je určeno, že odtud potud vede hranice a od toho do tamtoho data se mají na pastvinách zdržovat. To je dané.⁸⁹

V této pasáži je obsaženo to, co výše popisuje ve své studii Robert Paine.

1) Problém toho, že sobi ani jejich pastevcí neznají jiná vhodná místa k porodu mláďat, 2) důležitou spolupráci mezi jednotlivými pastevcí, která byla i úředně zdokumentována. Když však pastevcí s protesty neuspěli, snažili se vymyslet, jak celou situaci úspěšně vyřešit. Důkladně se na migraci přes zimu připravovali, což zahrnovalo i to, že si celou lokalitu s příslušnou stavbou předem obhlédli.

Všechno jde dobře až do doby, kdy pastevcí uslyší divné zvuky a zanedlouho spatří i jejich původ – buldozery a další těžké stroje. Zvířata se následkem toho splášila. V té chvíli nastává boj o čas, pastevcí musí najít soby a pokusit se zachránit telata, která by měla každým okamžikem přijít na svět. Následují naturalistické obrazy srovnatelné s dílem Tima K. Mukky (1944-1973), finského autora zobrazujícího život v Laponsku. Pastevci se snaží najít a zachránit právě narozená telata, ale povětšinou je naleznou už mrtvá.

De har ventet på dette. Visste jo at det kom til å skje, ikke bare én gang, men mange ganger. Det var derfor de protesterte. Dette var en av

---

⁸⁸ Stienová 1979, s. 124, 125.

⁸⁹ Stienová 1979, s. 123 překlad z norštiny L. K.

grunnene til at de gikk imot utbyggingen. Men ekspertene sa at noen slags skadevirkninger ville det ikke bli.

*Čekali to. Věděli, že se to stane, ne jednou, ale mnohokrát. Proto přeci protestovali. Tohle byl jeden z důvodů, kvůli němuž byli proti výstavbě. Ale odborníci tvrdili, že k žádným škodám nedojde.*⁹⁰

Stalo se to, čeho se pastevci předem obávali. Výsledkem jsou tři mrtvá mláďata. Ačkoli by to mohlo znamenat důkaz ekologické škody, kterou výstavba elektrárny způsobila, Sámové jsou si vědomi toho, že podle úřadů jsou v tomto případě tři mrtví sobi bagatelní záležitost, která v celkovém kontextu elektrárny a jejího pozdějšího účelu nic neznamená.⁹¹

Přehrazení řeky rovněž zaplavilo část pastvin, na nichž se sobi v jarním období pásli. Regulace vody měla tedy přímý vliv na škody pro sobí pastviny. Uměle vytvořená vodní plocha znamenala v zimě větší ledovou masu, která zpomalovala příchod jara. Opět to znamenalo nedostatek pastvin i za těch nejpříznivějších podmínek.⁹²

Zaplavení pastvin reflektuje Laila Stien ve své básni *Trolldom* (česky *Čáry*) ze své sbírky *Fabler, frost* (1981). V ní popisuje zimní krajinu kolem řeky Alty po jejím přehrazení jako pohádkovou – ojíněné stromy, sněhové krystalky zdobící mechy a lišejníky, krajina jakoby stvořená pro různé nadpřirozené bytosti. Poslední trojverší však zní následovně:

*Mens reinen er spøkelse,
speiler skjelettet sitt
i glasskledd beiteland.*

*Zatímco sob je přízrak
odrážející svou kostru
v pastvině oděné do skla.*⁹³

V důsledku přehrazení řeky už sob na pastvině, která byla jeho domovem a na níž byl závislý, nenachází potravu a není již zde pro něj místo. Krajina se místo toho stává domovem nadpřirozených bytostí, zatímco ze soba se v dané lokalitě

---

⁹⁰ Stienová 1979, s. 128, překlad z norštiny L. K.

⁹¹ Stienová 1979, s. 131.

⁹² Paine 1982, s. 35.

⁹³ Stienová 1981, s. 63, překlad z norštiny L. K.

stává přízrak, rarita, v těchto podmínkách také „nadpřirozená bytost“, něco, co není možné, aby se v místě vyskytovalo.

Z výše uvedené odborné literatury i z toho, jak celou problematiku odráží ve svém prozaickém i lyrickém díle Laila Stienová, je patrné, jaké ekologické důsledky přehrazení řeky mělo. Situace přímo ovlivňovala soby a jejich pastevce, pro něž stádo neznamenovalo pouze zdroj živobytí, ale také způsob života a důležitou součást jejich vlastní identity. V povídce *Cesta na ostrov* (norsky *Reisen mot øya*) ze své první sbírky povídek *Nyveien* Stienová o vztahu pastevců ke svému stádu píše, že je to „[...] vše, na čem zakládají svůj život.“ [... alt det de baserer livet sitt på.]⁹⁴

Rozdílný pohled norských úřadů a sámských obyvatel na využívání přírodních zdrojů a ignorance nespokojenosti místního obyvatelstva s výstavbou elektrárny už nebyly „jen“ ekologickou záležitostí, ale vzbudily širší otázky související s právy původních obyvatel na správu země, v níž žijí, a obecně otázky týkající se jejich základních práv.

4.4. Průběh demonstrací

Poté, co norský parlament schválil výstavbu vodní elektrárny, se aktivisté připravovali na své protesty. Už v lednu 1979 je vypracován plán na vznik letního tábora, kde se mají shromáždit lidé protestující proti výstavbě přehrady. V létě 1979 je v blízkosti řeky Alty založen tábor Detsika, kde se v průběhu léta objevily tisícovky návštěvníků a kde se shromáždila celá řada ekologických a sámských aktivistů včetně řady vynikajících umělců té doby.⁹⁵

Na začátku července mají začít práce na výstavbě, čemuž se snaží demonstranti zabránit bloádou přístupové silnice. Další pokus o zahájení výstavby probíhá v září, kdy jsou demonstranti zadrženi policií a později také pokutováni. V říjnu začnou demonstrace před norským parlamentem, kde dochází také k protestní hladovce sámských aktivistů, mezi nimiž je i spisovatelka a výtvarná umělkyně Synnøve Persenová.⁹⁶

---

⁹⁴ Stienová 1979, s. 35, překlad z norštiny L. K.

⁹⁵ <http://naturvernforbundet.no/nyheter/25-aar-siden-alta-konflikten-article7324-796.html>, 30. 3. 2014.

⁹⁶ <http://naturvernforbundet.no/nyheter/25-aar-siden-alta-konflikten-article7324-796.html>, 30. 3. 2014.

15. října tehdejší předseda norské vlády Oddvar Nordli prohlásí, že práce budou pozastaveny do doby, než parlament vypracuje novou zprávu. K tomu dochází 30. května 1980 a v září téhož roku se opět rozhoduje o pokračování ve stavbě. Demonstranti zakládají nový tábor Stilla, opět v blízkosti řeky, a spoutají se řetězy, aby zabránili stavebním pracím. V lednu 1981 tábor vyklidilo více než 600 policistů, což tehdy znamenalo historicky největší použití policejních sil v dějinách Norska od druhé světové války. Zadrženo bylo kolem 800 demonstrantů.⁹⁷

Reakcí sámských aktivistů je opět hladovka před norským parlamentem, která trvá více než měsíc. Sámské ženy se v té době dokonce i setkají s novou předsedkyní vlády Gro Harlem Brundtlandovou. V únoru jsou práce částečně pozastaveny z důvodů nedostatečného průzkumu kulturního dědictví v dané lokalitě. Na podzim však práce na výstavbě opět pokračují.⁹⁸

Ani další pokusy o zastavení výstavby v podobě demonstrací, hladovek, dokonce i neúspěšné sabotáže spočívající v pokusu o vyhození mostu v Øvre Stilla, nebyly úspěšné. Vodní elektrárna byla dostavěna a v roce 1987 začala vyrábět energii.⁹⁹

4.5. Vliv Alta-saken na sámskou identitu a na sámská práva

Ve své studii z roku 1982 Paine píše:

The danger for Saami culture here is that the Alta hydro project can become a symbol of defeat and thereby added to the history of Saami powerlessness.

Nebezpečí pro sámskou kulturu tkví v tom, že vodní dílo na řece Alta se může stát dalším symbolem porážky v dějinách sámské bezmoci.¹⁰⁰

Obava z podobného scénáře byla naprosto oprávněná vzhledem k nedávným dějinným souvislostem, tehdejšímu právnímu statutu sámských

---

⁹⁷ Lehtola 2002, s. 76.

⁹⁸ Lehtola 2002, s. 76, 77.

⁹⁹ Lehtola 2002, s. 77.

¹⁰⁰ Paine 1982, s. 96, překlad z angličtiny L. K.

obyvatel v Norsku a problematickému vývoji ve vnímání sámské kultury a jazyka. Sámové volali po svých právech, volali po tom, aby byli v norské ústavě uznáni jako původní obyvatelé, aby získali svá sociální, kulturní, jazyková a další práva, ale až do událostí na přelomu 70. a 80. let minulého století, byly tyto výzvy v podstatě ignorovány.¹⁰¹

I přes dílčí prohru znamenala celá kauza řeky Alty pro Sámy obrovský zlom v pozitivním slova smyslu. Sámové si získali pozornost a uznání. Především v mladé generaci Sámů to probudilo hrdost na svůj původ. Kauza měla obrovský vliv na tehdejší sámské umělce, kteří byli i občansky velmi aktivní. Kromě sámské vlajky, kterou, jak už bylo výše zmíněno, navrhla Synnøve Persenová, a která byla v roce 1986 upravena do současné podoby, vznikl i další národní symbol: *Sámi soga lávlla* (česky *Píseň sámského rodu*) byla ustanovena v témže roce za národní hymnu.

Alta-saken však v Norsku měla především významné politické důsledky. Od této doby se výrazně změnila oficiální politika vůči Sámům. Během jednoho desetiletí bylo dosaženo oficiálního uznání sámského obyvatelstva jako původního, což je zakotveno v norské ústavě. V roce 1989 vznikl v norském Karasjoku sámský parlament Sámediggi, tedy vlastní, Sámy volený a Sámy zastupující orgán, jež funguje jako poradní orgán norského parlamentu. Rovněž se zlepšil status sámských jazyků a vznikla další řada institucí podporujících sámskou kulturní a jazykovou revitalizaci.¹⁰²

4.6. Odraz událostí spojených s Alta-saken ve sbírce *Fabler, frost*

4.6.1. Historická perspektiva

V roce 1981, dva roky po svém povídkovém debutu, vydává Stienová svou první sbírku básní s názvem *Fabler, frost*, což by se dalo přeložit jako *Bajky, mráz*. Kromě mezilidských vztahů, přírodní lyriky a tématu lásky v některých svých básních reflektuje aktuální události týkající se záměru výstavby vodní elektrárny na řece Alta a následných protestů ekologických a sámských aktivistů.

---

¹⁰¹ Lehtola 2002, s. 72.

¹⁰² Lehtola 2002, s. 73.

V básních *Historie* a *Frost III* se Stienová obrací do dávných i nedávných sámských dějin. Ve skladbě *Historie* popisuje drsné klimatické podmínky, v nichž Sámové žili a žijí. Současně s tím popisuje i jejich boj za přežití, což se zcela jistě týká v první řadě fyzického přežití, ale zároveň je to i metafora pro současný boj za přežití sámské kultury a jazyka.¹⁰³

Problematiky norvegizace se Stienová už zcela konkrétně dotýká v básni *Frost III* (česky *Mráz III*). První tři verše zní následovně:

<i>Størknet, frosset fast</i>	<i>Ztuhlé, pevně přimrzlé</i>
<i>til sine fargebilder</i>	<i>k svým barevným obrázkům</i>
<i>vil de ha deg</i>	<i>chtějí tě mít</i> ¹⁰⁴

Na konci básně je však poukázáno na počáteční vzdor stávající situaci.

<i>Med ryggen mot havet</i>	<i>S mořem za zády</i>
<i>ser du</i>	<i>vidíš</i>
<i>at bister som frost</i>	<i>že štiplavý jak mráz</i>
<i>må din trass bli.</i>	<i>musí být tvůj vzdor.</i>
<i>Din frysende røde vrede</i>	<i>Tvůj mrznoucí zarudlý hněv</i>
<i>skal fine markene</i>	<i>dá krásným pláním</i>
<i>gi ny mening.</i>	<i>nový smysl.</i> ¹⁰⁵

4.6.2. Reflexe samotné Alta-saken

Kromě básně *Trolldom* uvedené výše v pododdíle 4.3. reflektuje Stienová i konkrétní události spojené s Alta-saken. Jednou z nich je již tolikrát zmíněný vznik sámské vlajky, té první, neoficiální, kterou navrhla Synnøve Persenová. Báseň *Ensom jeger* (česky *Osamělá lovkyně*) Stienová věnovala přímo jí. Mluví zde o ní jako o „osamělé lovkyni, která loví barvy“.¹⁰⁶ Autorka zde popisuje nejen proces vzniku vlajky, ale i její význam.

---

¹⁰³ Stienová 1981, s. 66.

¹⁰⁴ Stienová 1981, s. 64, překlad z norštiny L. K.

¹⁰⁵ Stienová 1981, s. 64, překlad z norštiny L. K.

¹⁰⁶ Stienová 1981, s. 65, překlad z norštiny L. K.

Stienová reflektuje i velice kontroverzní lednové události roku 1981. V lednu 1981 byly z jihu vyslány policejní síly, které připluly lodí do Altafjorden. Tato událost byla srovnávána s příjezdem německým jednotek během druhé světové války. Německé bitevní lodě na jaře 1940 dokonce kotvily na tom samém místě.¹⁰⁷

V básni *Anløp i januar (1981)*, česky *Lednový příjezd (1981)*, popisuje Stienová na pozadí temné atmosféry příjezd policejních sil, které později zasahovaly proti demonstrantům v táboře Stilla.

<i>Skumdotter av uklar tale</i>	<i>Zpěněný šum nejasné řeči</i>
<i>dupper i kjølvannet.</i>	<i>se pohupuje ve zčeřené vodě.</i>
<i>Ordrer blir gitt i mørke.</i>	<i>Ve tmě jsou dány rozkazy.</i> ¹⁰⁸

Charakter této akce nepřímo odsuzuje na konci básně:

<i>Men en hel uendelig vinter</i>	<i>Avšak celou nekonečnou zimu</i>
<i>ligger skipet ved havn</i>	<i>stojí loď v přístavu</i>
<i>pansret med kalde</i>	<i>obrněná chladnými</i>
<i>og gamle tanker.</i>	<i>a starými myšlenkami.</i> ¹⁰⁹

4.6.3. Vize do budoucna

I přes politiku asimilace, která Sámy výrazně stigmatizovala, v době, kdy byla sámština „zakázaným jazykem“ a kdy byl „hlas lidu dušen a haněn“¹¹⁰, se začala objevovat naděje. Sbírka básní *Fabler, frost* obsahuje i skladbu s názvem *Demring* (česky *Svítání*). Již název napovídá, jaká je povaha této básně. Na jedné straně motivy historického útisku zde kontrastují s pozitivními přírodními motivy, typickými pro laponskou přírodu – zvěř obývající pláně pokryté lišejníky, bělokury létající nad nimi, ryby skákající v řekách a morušky dozrávající v rašeliništích.

---

¹⁰⁷ Lehtola 2002, s. 76.

¹⁰⁸ Stienová 1981, s. 62, překlad z norštiny L. K.

¹⁰⁹ Stienová 1981, s. 62, překlad z norštiny L. K.

¹¹⁰ Stienová 1981, s. 67.

Pozitivní ladění básně podporuje především výrazná změna v sámském sebevědomí, kterou autorka zaznamenává takto:

Håpet nå

klarere enn før:

Folket er sterkere.

De tror på seg sjøl.

Naděje nyní

jasnější než kdy dříve:

Lid je silnější.

Věří si.¹¹¹

4.7. Dílčí závěr

V této kapitole jsem se snažil stručně popsat východiska, průběh a důsledky Alta-saken současně s tím, jak je reflektuje Stienová ve svých dílech. Protesty proti výstavbě vodní elektrárny na toku Alta-Kautokeino začaly jako ekologický boj, který však postupem času přerostl v boj za sámská práva.

Ekologických rizik a důsledků při výstavbě bylo několik. To, co se však přímo i nepřímo dotýkalo Sámů, byl fakt, že výstavba elektrárny nepříznivě ovlivnila chov sobů – tradiční sámské živobytí.

Ačkoli úřady i přes několikaleté protesty prosadily výstavbu elektrárny a ekologičtí a sámští aktivisté prohráli, paradoxně tato kauza znamenala významný zlom v sámském sebevědomí a také ve vývoji politiky vůči Sámům. Těm byla v následujících letech přiznána práva, o něž mnoho let usilovali, a zároveň byl umožněn vznik mnoha významných sámských institucí.

---

¹¹¹ Stienová 1981, s. 67, překlad z norštiny L. K.

5. ODRAZ MODERNÍ SÁMSKÉ LITERATURY V DÍLE LAILY STIENOVÉ

5.1. Moderní sámská literatura – vymezení pojmu a její obecné rysy

Není pochyb o tom, že Laila Stienová, která vystudovala na univerzitě v Oslu obory sámština, etnologie a etnografie a která se společně se svým manželem usadila v Sápmi, zná výborně nejen každodenní život v sámské společnosti, ale i tamní kulturní prostředí. V této kapitole se chci zaměřit především na typické rysy současné sámské literatury, ať už formální či tematické, jež se dle mého názoru zřetelně odrážejí v některých autorčiných dílech.

Sámská literatura jako taková je velmi mladá, vždyť první sámské dílo, vzniklo jen něco málo před sto lety z pera Johana Turiho. Termínem „moderní sámská literatura“ míním literární díla, jež vyšla v posledních desetiletích od autorů narozených v období druhé světové války a po ní, tedy vrstevníků Laily Stienové. Celá tato generace, včetně autorů tvořících v jiných odvětvích umění, byla silně poznamenána norvegizačními snahami místních úřadů, jak je to podrobněji popsáno ve třetí kapitole. Tuto generaci můžeme nazvat „generací internátních škol“.

To, co je pro sámské autory tvořící v posledních desetiletích typické, je multimediální přístup.¹¹² Holistická povaha díla, jež charakterizuje díla mnoha sámských umělců, je v kontextu západního chápání umění velmi atypická. Kořeny pro tuto formu sebevyjádření však lze hledat v tradičních sámských řemeslech nazývaných *duodji*.

Jak píše Harald Gaski, „cena uměleckého předmětu je v *duodji* posuzována podle důležitého kritéria – užitné hodnoty“.¹¹³ I přestože jsou dodnes předměty sámských řemesel vysoce ceněny z estetického i finančního hlediska, pro Sámy byla hlavním předmětem zájmu utilita. Tento fakt je zcela logický i s ohledem na to, v jakých klimatických podmínkách žil tento národ po celá staletí. Sámský „multiumělec“ Nils-Aslak Valkeapää píše:

---

¹¹² Gaski 2009, s. 175.

¹¹³ Gaski 2009, s. 176.

Sámi culture has never had art. It never had artists either. [...] Traditionally, to the Sámi everything was life; part of life is in nature, natural life.

*Sámská kultura umění nikdy neměla. Stejně tak neměla ani umělce. [...] V tradičním sámském pojetí bylo všechno součástí života; část života spočívá v přírodě, v přirozeném životě.*¹¹⁴

5.2. Nils-Aslak Valkeapää – sámský „multiumělec“

Právě Nils-Aslak Valkeapää (1943-2001), dosud nejvýznamnější sámský spisovatel stejně jako i jediný sámský laureát literární ceny Severské rady,¹¹⁵ je předním představitelem multimedialního a holistického přístupu v sámském umění.¹¹⁶ Nils-Aslak Valkeapää, mezi Sámy známý jako Áillohaš či Áilu, dosáhl za své literární, hudební i výtvarné dílo celosvětového úspěchu.

Harald Gaski o něm napsal, že byl „básníkem v tom nejširším slova smyslu, jelikož umění je třeba nahlížet v celistvosti; z asociací slov vystává hudba, která vytváří obrazy, a ty se opět tvarují do slov.“¹¹⁷ Tedy například jeho básně je třeba chápat ve vztahu k jeho dalším básním, joik, obrazům, kresbám, fotografiím apod. Holistická povaha celého Valkeapääho díla je jeho klíčovým prvkem. To samozřejmě neznamena, že nelze obdivovat a chápat kupříkladu jeho hudbu bez znalosti literárního díla a naopak, ale faktem zůstává, že jednotlivé básně a písně se nejlépe chápou právě ve vztahu k ostatní autorově tvorbě.¹¹⁸

Překračování hranic v širším slova smyslu bylo pro Sámy vždy přirozené. Národ, který v současné době obývá území čtyř států, společnost, která své živobytí tradičně zakládala na nomádkém způsobu života, překračovala doslovné státní hranice se svými soby neustále, aniž by tomu věnovala větší pozornost. V přeneseném slova smyslu překračovali Sámové hranice každý den v tom, co dělali, a to za účelem přežití v nehostinné arktické krajině. Tuto analogii nachází také Harald Gaski:

---

¹¹⁴ Lehtola 2002, s. 95, překlad z angličtiny L. K.

¹¹⁵ Cenu obdržel v roce 1991 za knihu *Beaivi, Áhčažan* (česky *Slunce, můj otec*).

¹¹⁶ V roce 1990 přeložila Stienová do norštiny jeho básnickou skladbu, jež má v norštině název *Vindens veier*.

¹¹⁷ Gaski 2009, s. 190.

¹¹⁸ Gaski 2008, s. 157.

Just as the old Saami mastered a range of hunting techniques to survive in a harsh climate, Valkeapää has mastered several artistic techniques.

Stejně jako staří Sámové ovládali řadu loveckých technik, aby mohli přežít v drsném klimatu, Valkeapää ovládal několik technik uměleckých.¹¹⁹

Samotný Nils-Aslak Valkeapää popsal tento typický sámský kulturní rys, jež se odráží v jeho díle, následujícími slovy:

When I paint, I hear it as music and words; when I make music, I see it as colours and words; when I write, music is in my head the whole time and I see colours. Different art forms are products of the same spirit, only carried out with different techniques. Crossing borders and forms has always seemed natural for me. What seems strange is someone who only writes or only draws.

Když maluji, slyším to jako hudbu a slova; když skládám hudbu, vidím to jako barvy a slova; když píšu, mám hudbu celou dobu v hlavě a vidím barvy. Různé formy umění jsou výsledkem stejného ducha, pouze docílené různými technikami. Překračování těchto hranic a forem pro mě bylo vždy přirozené. Zvláštní mi připadá, když někdo pouze píše nebo pouze kreslí.¹²⁰

Nejvíce se tato „multimediálnost“ projevuje v již zmíněném díle *Slunce, můj otec*, na němž lze výborně dokumentovat prolínání jednotlivých forem umění. Z evropského pohledu lze říci, že se jedná o tzv. „Gesamtkunstwerk“.¹²¹ „Titul odkazuje na mýtus o Sámech jako o Dětech slunce. Kniha je sloučením starých fotografií s nově napsanou lyrickou poezií, čímž spojuje minulost s budoucností, dokument s fikcí, a to vše průkopnickou a originální formou. Fotografie názorně ukazují rozličné aspekty ze života Sámů a jejich historie a přinášejí mimořádně bohatý fotografický materiál, který autor sbíral šest let ve Skandinávii, Evropě a ve Spojených státech.“¹²² Nils-Aslak Valkeapää dal celému dílu ještě nový

---

¹¹⁹ Dana 2003, s. 66, překlad z angličtiny L. K.

¹²⁰ Lehtola 2002, s. 132, překlad z angličtiny L. K.

¹²¹ Dana 2003, s. 66.

¹²² Gaski 2009, s. 189.

rozměr, když natočil stejnojmenné CD, kde texty sám čte a jeho čtení je doprovázeno hudbou a zvuky přírody.

5.3. *Av jern* a jeho formální a tematické podobnosti s Valkeapääho eposem

V roce 2008 napsala Laila Stien básnické texty k multimediálnímu dílu, které se nazývá *Av jern*, což by se do češtiny dalo přeložit jako *Ze železa*. Jedná se o lyrickou básnickou skladbu pojednávající o rozmachu hutnického průmyslu v severonorském městě Mo i Rana, rozmachu, který započal po druhé světové válce. Texty obsahují popisy technických procesů, vliv průmyslu na místní obyvatelstvo, portréty lidí, jejich osobní vztah k dané práci, jejich naděje, hrdost i následný úpadek průmyslu ve městě.

Av jern není pouze dílem Laily Stienové, ale podíleli se na něm i Ketil Born, jenž texty obohatil o působivé fotografie, a Sverre Knut Johansen, který přispěl svou hudební kompozicí. Literární, vizuální i audiální prvky se vzájemně prostupují a vytváří tak trojrozměrný multimediální celek, jehož jednotlivé složky nelze oddělovat jednu od druhé, a bez jejich vzájemné koexistence by bylo téměř nemožné rozumět smyslu díla.

Právě multimedialita a holistická povaha díla jsou také hlavními atributy Valkeapääho novodobého sámského eposu. Přestože *Av jern* není výsledkem uměleckého snažení pouze jedné osoby, ale tří, celkové vyznění obou děl je velmi podobné. Jak už je výše uvedeno, vizuální a hudební materiály nejsou ani v jednom případě pouhými doprovodnými prvky literárního díla, ale rovnocennými složkami, které se společně s texty vzájemně doplňují a prolínají.

Valkeapää kupříkladu ve svých hudebních sekvencích používá nejen tradičních hudebních forem a joiku, avšak k podtržení sámské životní filozofie a pohledu na svět využívá experimentální formou i zvuky přírody vhodně doplňující přírodní lyriku textů. Podobně experimentuje v *Av jern* i skladatel Sverre Knut Johansen, jenž využívá ve svých kompozicích zvuků strojů a dotváří tak industriální kulisu děje. Obdobnou funkci v rámci *Av jern* plní i fotografie, které na rozdíl od *Slunce, můj otec* však nemají historický charakter.

Podobnost mezi *Av jern* a *Slunce, můj otec* není pouze formální, ale i tematická. Valkeapääho epos funguje na třech základních úrovních – mytologické, historické a individuální, která se někdy stává rovinou politickou.

Část mytologická, která, jak je u eposů obvyklé, se nachází hned na začátku, vypráví o stvoření světa. Historická složka popisuje sámské dějiny a sámský pohled na život. Tato historická složka pak přechází do individuální roviny, jež má často silný politický podtext. Zaměřuje se na autorovy vlastní zkušenosti s asimilační politikou severských států po druhé světové válce, vyjadřuje obavu před „cizinci a dobyvateli“ a také před ideovými koncepty, které s sebou přinášejí. Text podporují již výše zmíněné historické fotografie Sámů, které sbíral Valkeapää v archivech po celém světě.

S trochou nadsázky lze říci, že i výsledné dílo tří severonorských umělců *Av jern* je určitým eposem – eposem o železu, o jednom velkém projektu, který měl lidem zajistit blahobyt, o lidech, pro něž železo znamenalo celý život. Ačkoli náměty, jež jsou v obou dílech v centru pozornosti, tedy na jedné straně Laponsko a Sámové a na druhé straně hutnický průmysl a jeho zaměstnanci, jsou si svou povahou poměrně vzdálené, způsob, s nímž k nim autoři přistupují, je téměř totožný.

Způsob deskripce stvoření světa ve Valkeapääho díle je velmi podobný tomu, jakým Stienová popisuje výrobu železa. Nejedná se o suchý technický popis procedury, industriální tematika je lyrizována způsobem, který připomíná Valkeapääho přírodní lyriku. Se stejným citem jako Valkeapää líčí vztah mezi člověkem a přírodou, líčí Stienová vztah mezi člověkem a stroji, lépe řečeno mezi jedincem a celým tamním průmyslem. Autorka personifikuje industriální průmysl v Mo i Rana a povyšuje ho na jakýsi uzavřený ekosystém, jehož je jednotlivce (např. dělník) pouze malou částí – částí velkého univerza. Podobné poselství nese nejen *Slunce, můj otec*, ale i další Valkeapääho díla, v nichž autor často pracuje s myšlenkou cykličnosti života, harmonie v přírodě, která je nadřazena člověku, jenž je jen malou součástí přírody a životního cyklu.

Slunce, můj otec končí v podstatě tak, jak začíná: jde o jakýsi kruh, koloběh života. Jedna z posledních básní v tomto sámském eposu, jež má číslo 566,¹²³ pojednává o životě a čase jako o kruhu, který nemá začátek ani konec. I Stienová ve svých básnických textech v díle *Av jern*, vyjadřuje ideu životní cykličnosti. Slovy „ze železa jsi/ v železo se obrátíš“ [Av jern er du kommet/ til jern skal du bli.]¹²⁴ autorka odkazuje nejen na Bibli, konkrétně na Genezi 3:19, ale

---

¹²³ Valkeapää 2002, báseň č. 566.

¹²⁴ Stienová, Born, Johansen 2008, s. 30.

zároveň i na sámské chápání světa, které je ve svém pojetí cykličnosti blízké východním filozofiím. I poslední verše *Av jern* připomínají konečné vyznění Valkeapääho eposu – konec není koncem v absolutním smyslu slova, je spíše vstupem do nové éry, začátkem něčeho nového. Stienová zde dává člověku za vzor fyzické vlastnosti železa: tvrdost, odolnost proti opotřebení, houževnatost a „duktilitu“, tedy schopnost přetvářet se, aniž by došlo k deformaci. Takové vlastnosti má člověk mít, když kráčí z jedné životní etapy do etapy nové.¹²⁵

5.4. Používání symbolů a metafor v díle Laily Stienové

5.4.1. Tradice nepřímých pojmenování v sámské literatuře

Tradice obraznosti, nepřímých pojmenování a různých symbolů má v sámské literatuře, lépe řečeno v sámské kultuře obecně, dlouhou tradici. Její původ má rituální charakter, podobně jako tomu bylo i u jiných kultur z rodiny uralských jazyků.

Staří Sámové měli například desítky metaforických pojmenování pro medvěda. Účelem bylo vyhnout se vyslovení slov „guovža“ či „bierdna“, jež ve vlastním jazyce skutečně označovala medvěda. Důvodem pro tyto opisy byla mimo jiné i víra, podle níž je medvěd vševědoucí, všeslyšící a zároveň chápající lidskou řeč. Výsledkem toho vzniklo mnoho metaforických pojmenování pro medvěda, jež kladla poměrně vysoké nároky – označení musel pochopit příjemce, ale zároveň mu nesměl rozumět medvěd.¹²⁶

Jak už bylo zmíněno, primárním účelem vzniku těchto pojmenování byly rituální a náboženské představy starých Sámů. Přesto je zřejmé, že tyto slovní hříčky byly zároveň populární a měly významný podíl na vzniku tradice nepřímých pojmenování, která je v sámské kultuře všudypřítomná. Odráží se především ve starých mýtech, joicích a v neposlední řadě i v mladé sámské literatuře, jež je plná různých aluzí, symbolů a přenesených významů.¹²⁷

Velmi zajímavý z pohledu této tradice je poměrně starý joik *Zloděj a šaman* (v originále *Suola ja Noaidi*), v němž představitel Sámů svádí verbální souboj s vyzyvatelem z majoritní společnosti, můžeme říci kolonizátorem.

¹²⁵ Stienová, Born, Johansen 2008, s. 66.

¹²⁶ Gaski 1985, s. 21, 22.

¹²⁷ Gaski 1985, s. 22.

Politické poselství je zde zakódováno tak, aby ho mohl dešifrovat pouze ten, komu je to určeno, podobně jako tomu je v případě metaforických pojmenování pro medvěda. Sámové měli totiž v době kolonizace oprávněný strach z toho, že jejich písňím budou naslouchat i veřejní činitelé, kteří se naučili základům sámštiny.¹²⁸

Píseň je zakončena následujícími slovy, která odmítají možnost asimilace sámského etnika s majoritní společností.

<i>Ane, ane iežat eret</i>	<i>Zmiz! Do místa daleko odtud</i>
<i>Gos don boadát, dohko manat</i>	<i>odkud jsi přišel, tam by ses měl vrátit</i>
<i>Lean, lean mun du badjelii</i>	<i>Jsem stále silnější než ty</i>
<i>Manan, manan, válddán, bijan</i>	<i>Táhnu, chytnu, vytlačím</i>
<i>Suhppen ja deavččastan du eret</i>	<i>vyhodím tě daleko odsud.</i> ¹²⁹

5.4.2. Využití zvířecích symbolů v povídce *Nyveien*

Domnívám se, že symbolů a metafor vztahujících se k sámským reáliím bohatě využívá i Stienová ve svých dílech, v nichž se zabývá sámskou tematikou. V následujících dvou pododdílech chci na příkladech ukázat, jakých zvířecích symbolů a metafor využívá konkrétně ve své povídce *Nyveien*, jaký je jejich vztah k sámské kultuře a jak jim můžeme v rámci této kultury rozumět.

5.4.2.1. Symbol vlka

Medvěd nebyl ve staré sámské kulturní tradici jediným zvířetem, které se těšilo takovému respektu. Podobné postavení měl i vlk, což potvrzuje i Johan Turi ve vůbec prvním díle napsaném sámským autorem v sámštině, jež nese název *Muitalus sámiid birra* (v překladu *Vyprávění o Sámech*). Citace ovšem čerpám z norského překladu.

---

¹²⁸ Gaski 2009, s. 179.

¹²⁹ Gaski 2009, s. 179.

Og ulven har en manns styrke og ni manns vett, og den som skal jakte gråbein riktig skal kjenne alle samiske navn på vargen på de plasser der ulven ferdes.

*A vlk má sílu jednoho, ale rozum devíti mužů a ten, kdo se chystá na lov šediváka, musí v místech, kde se vlk pohybuje, znát všechna jeho sámská jména.*¹³⁰

Ve stejné Turiho knize čteme i o původu vlka, kde se píše, že za jeho stvoření jsou zodpovědni Bůh i d'ábel. Turi zde píše, že „[...] vlk činí pouze zlo, tak jako d'ábel“.¹³¹ Vlk je tedy v sámské kultuře tradičně zobrazován jako symbol protivníka a nepřítele, který napadá sobí stáda, čímž škodí i lidské sámské společnosti, která byla na sobech závislá. Turi také na jiném místě píše, že noidové¹³² měli kdysi dávno schopnost přeměňovat zlé lidi ve vlky, a dodává, že proto dříve nebylo mezi Sámy tolik zlodějů.¹³³ Zde se tedy ještě nachází přímá spojitost mezi vlkem a zlodějem.

S vlkem jako symbolem zla, případně jako s nástrojem, který je používán k nepřímému pojmenování protivníka, pracuje i Stienová ve své povídce *Nyveien* ze stejnojmenné sbírky povídek. Historické pozadí a dějová linie příběhu je blíže popsána ve čtvrté kapitole pojednávající o Alta-saken.

V povídce se skupina Sámů vydává na pastviny se svými soby, kteří se mají každým dnem otelit. Vůdce celé skupiny hned na začátku výpravy říká, že již není třeba se bát dravé zvěře jako dříve. Nikdy se s vlkem nesetkal, ale slýchal příběhy od starších Sámů, kteří vyprávěli mnoho příběhů z dob, kdy vydat se se soby na pastvu nebylo vůbec jednoduché. Tehdy znamenali vlci vážné nebezpečí, především v období, kdy se měli sobi otelit.¹³⁴

Jak bylo popsáno ve čtvrté kapitole, všechno jde dobře až do doby, kdy pastevci uslyší divné zvuky a zanedlouho spatří i jejich původ, jímž jsou buldozery a další těžké stroje. Zvířata se splaší. V té chvíli nastává boj o čas. Pastevci musí najít soby a pokusit se zachránit telata, která by měla přijít na svět

---

¹³⁰ Turi 2011, s. 109, překlad z norštiny L. K.

¹³¹ Turi 2011, s. 109, překlad z norštiny L. K.

¹³² Domorodé označení pro šamana.

¹³³ Turi 2011, s. 111.

¹³⁴ Stienová 1979, s. 127, překlad z norštiny L. K.

každým okamžikem. Právě narozená telata však pastevci nacházejí povětšinou už mrtvá. Z celé katastrofy je manželský pár naprosto zoufalý a neví si rady, a tak poprosí o pomoc nejstaršího člena skupiny, starého Sáma, následujícími slovy:

Gamlingen vet nok råd. Sânt som dette var ikke uvanlig før – den tid ulven herja.

*Však stařík nám už poradí. Něco takového nebývalo tak neobvyklé v dobách, kdy ještě řádili vlci.*¹³⁵

Následky, které způsobila výstavba vodní elektrárny na řece Altě, znamenala v tomto konkrétním případě „pouze“ smrt několika sobů. Škodu už nepůsobili doslovní vlci, ale jacísi novodobí vlci, kteří se objevují v podobě buldozerů. Tyto a další stroje působící katastrofu pro místní Sámy jsou však pouze důsledky politiky majoritní společnosti kolonizující Laponsko a zároveň upírající práva původním obyvatelům včetně práva rozhodovat o nakládání s přírodními zdroji země.

5.4.2.2. Symbol vrány

Naturalisticky laděné scény, v nichž se snaží sámští pastevci sobů nalézt nově narozená telata splašených sobů, doprovázejí i obrazy mračen vran na obloze, které svou přítomností přinášejí jasné poselství o stavu věci.¹³⁶ Vrány byly totiž podle sámské pověry předzvěstí smrti. To dokládá opět i Johan Turi ve své knize *Vyprávění o Sámech*.

Hvis skjære eller kråke begynner å følge en samesiida, så vet man at i den siid'en skal et menneske dø. Og hvis den begynner å følge et bestemt gammetelt og sette seg ved et og samme gammetelt, da vet man at i det gammeteltet er det en som kommer til å dø.

---

¹³⁵ Stienová 1979, s. 133.

¹³⁶ Stienová 1979, s. 130.

*Pokud straka nebo vrána začne pronásledovat nějakou siidu¹³⁷, tak je jasné, že v ní někdo zemře. A pokud začne pronásledovat určitý stan a začne u stále stejného stanu sedávat, pak je jasné, že v tom stanu někdo zemře.*¹³⁸

Hejna vran se slétnou kolem uhynulých sobích mlád'at pochopitelně z toho důvodu, že se tito ptáci mimo jiné živí i mršinou, přesto však, domnívám se, může mít tento obraz i mnohem hlubší smysl, a to i vzhledem k tomu, jak autorka ve stejné povídce pracuje se symbolem vlka.

V sámské mytologii vrána symbolizuje také autoritu. Na tuto tradici se zcela jasně odvolává i sámská výtvarnice Britta Marakatt-Labbas ve svém obrazu *Kråkene* (česky *Vrány*) z roku 1980, na němž je zobrazena protestní akce proti výstavbě přehrady na řece Alta. V pravé části obrazu se nacházejí sámské kuželovité stany (sámsky *lávvu*) s velkou skupinou protestujících Sámů, proti nimž se z levé strany z nebes stahují mračna vran, která se postupně proměňují v policisty v černých uniformách zakročující proti demonstraci.

Vrány objevující se v povídce *Nyveien* můžeme tedy chápat, domnívám se, jako symbol přicházející smrti, ne pouze pro jednotlivé soby, ale v širším slova smyslu hrozící zánik sámskému způsobu života. V další rovině můžeme tyto vrány chápat jako symbol autority, z jejíhož postavení si ptáci berou, co se jim zlíbí. Proti takovým snahám se postavy sámských pastevců (především sámský stařík) na konci povídky silně vymezují ve formě závěrečné promluvy plné vzdoru.¹³⁹

5.5. Dílčí závěr

Z této kapitoly je zřejmé, že Stienová nejenže zná výborně sámskou historii, sámskou kulturu a její specifika, ale že rysy typické pro tuto kulturu a literaturu dokáže aplikovat i ve vlastní tvorbě. Týká se to nejen tematické stránky některých jejích děl, ale i stránky formální, jak je to konkrétně ukázáno na příkladu multimediálního díla *Av jern*. Neméně pozoruhodnou věcí, jíž si lze povšimnout, je i využití sámské mytologie a sámské kulturní tradice k vytvoření

¹³⁷ Tradiční sámská společenská jednotka složená z jedné či více rodin sdílející sobí stádo.

¹³⁸ Turi 2011, s. 120, překlad z norštiny L. K.

¹³⁹ Stienová 1979, s. 134.

symbolů a metafor reprezentujících majoritní společnost, pojmenování, jimž sámské publikum zcela jistě velmi dobře rozumí.

6. ZÁVĚR

Téma lidské identity je určitým fenoménem dnešní doby a jako takovému se mu věnují různé obory humanitních a sociálních věd. Přesně popsat proces jejího vzniku a následné fungování je však velmi obtížné. Je nicméně zřejmé, že etnicita a kulturní rozdíly hrají ve světě velmi důležitou roli i přes postupující globalizaci a multikulturalismus.

Významnou úlohu při etnické identifikaci má mimo jiné společná historie, jazyk a specifické projevy duchovní i hmotné kultury. Rozdíly v životních hodnotách, jež logicky vznikají mezi dvěma různými kulturami, jsou často propastné. Právě to je jedno z hlavních témat dosud jediného románu Lailly Stienové s názvem *Vekselsang* (česky *Antifona*). Na základě životních vyprávění tří různě starých sámských žen vycházejí na povrch problematická témata týkající se vztahu dominantní norské společnosti a menšinové sámské společnosti.

Tři části, do nichž je román rozdělen, v podstatě popisují sámské dějiny 20. století. V části nazvané „Modrý pokoj“ vypravuje nejstarší ze tří žen svůj životní příběh, v němž do popředí vystupují témata tradičního sámského způsobu života a christianizace. Tento proces vykonávaný církví byl v konečném důsledku velmi důležitým nástrojem k asimilaci sámského obyvatelstva. Církev se snažila vymýtit nejen předměty a praktiky spojené se starým sámským náboženstvím, ale i kulturní projevy, jež měly profánní původ a se starou vírou nijak nesouvisely. Takový příklad nalezneme v otázce joikování, jež bylo nahlíženo jako hříšné jednání a revitalizace se dočkalo teprve nedávno.

Část s názvem „Žlutý pokoj“ se věnuje především situaci v sámské společnosti po druhé světové válce a její výrazné transformaci, k níž došlo v důsledku modernizace a technického pokroku. Postupně dochází k úpadku tradičních sámských řemesel, mnozí opouští svá tradiční živobytí a další početná skupina obyvatelstva již nepředává sámštinu svým dětem. Výsledkem je asimilace velké části sámské populace s majoritním obyvatelstvem, kritické ohrožení sámské kultury a jazyka a rovněž ztráta identity.

Poslední část románu pojmenovaná „Červený pokoj“ současně s předešlou částí poukazuje na další silný nástroj politiky norvegizace, kterou byly internátní školy, do nichž byly sámské a kvenské děti posílány. Dopad tohoto opatření na dětskou psychiku Stienová blíže popisuje v povídce *Školák*. Konsekvence, jež

měla tato opatření na Sámy v pozdějších letech společně s vlivem této politiky na vývoj sámského jazyka a kultury, jsou konkrétně ukázány v románu *Vekselsang* na příbuzných hlavních postav.

I přes kontroverzní témata sámské a norské historie, jimž se autorka v románu věnuje, přináší román poselství nezlomnosti a pozitivní vize do budoucnosti. Na třech různých generacích je rovněž vidět transformace sámské společnosti, hodnot a rovněž i vývoj sámské identity. V poslední části, jež se věnuje současnosti, je zřetelné, že sámská kultura není nijak konzervativní, a že i když stojí na tradičních základech, absorbuje okolní kulturní vlivy.

K revitalizaci sámské kultury a jazyka, ke změně vnímání vlastní identity i ke změně vnímání Sámů ze strany majoritní společnosti nesporně pomohla i tzv. „Alta-saken“, sled událostí, které Stienová rovněž odráží ve svém literárním díle. Protesty, které začaly jako ekologický boj proti výstavbě vodní elektrárny, mimo jiné nepříznivě ovlivňující chov sobů, přerostly v boj za sámská práva. Přestože demonstranti s protesty nakonec neuspěli a elektrárna byla postavena, politika vůči Sámům se změnila. V následujících letech tak získala tato etnická menšina mnohá práva, o něž usilovala. Nová situace umožnila vznik a rozvoj sámských institucí, které v současné době přispívají k revitalizaci sámského jazyka a kultury.

Kromě výborné znalosti sámských reálií vyniká Stienová i v aplikaci rysů typických pro sámskou kulturu a literaturu ve vlastní tvorbě. Patrné je to na užitích nepřímých pojmenováních a různých sybolech, jichž ve svém prozaickém i básnickém díle často využívá. Při vytváření symbolů prokazuje autorka také znalost sámské mytologie. Za vrchol reflexe moderní sámské literatury v autorčiných textech pak považuji multimediální dílo *Av jern*, jež především svou formou, ale i tematickými podobnostmi připomíná slavné dílo sámského „multiumělce“ Nilse-Aslaka Valkeapääho s názvem *Slunce, můj otec*.

Už od svého debutu z roku 1979 se Stienová ve své próze i lyrice věnuje otázkám týkajícím se sámské identity, kultury a historie. Ve svých dílech popisuje vztahy mezi norskou a sámskou společností a zároveň se i ponořuje do psychiky obyčejných Sámů potýkajících se s všedními i nevšedními problémy života, často ovlivněnými historickými událostmi, jež měly dopad na širší populaci. Autorka se nezabývá pouze současností, ale často se obrací do hlubší minulosti, takže je v jejích textech možné pozorovat vývoj, kterým sámská společnost prošla,

důsledky, jež tento vývoj s sebou nesl v celospolečenském měřítku, i to, jak se s těmito změnami vypořádávají jednotlivci ve vztahu ke své vlastní identitě.

7. POUŽITÉ PRAMENY

Primární literatura

STIENOVÁ, Laila, BORN, Ketil, JOHANSEN, Sverre Knut. *Av jern*. Stamsund : Orkana, 2008.

STIENOVÁ, Laila. *Fabler, frost*. Oslo : Tiden, 1981.

STIENOVÁ, Laila. *Hold støt båt*. Veidnesklubben : Albatross, 1990.

STIENOVÁ, Laila. *Nyveien*. Oslo : Tiden, 1979.

STIENOVÁ, Laila. *Školák*. Přel. H. Kučerová. In *Sámové. Jazyk, literatura a společnost*, eds. V. Hingarová, A. Hubáčková, M. Kovář. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009. s. 211-217.

STIENOVÁ, Laila. *Vekselsang*. 2. vyd. Oslo : Tiden, 2007.

TURI, Johan. *Min bok om samene*, Přel. H. O. Lindbach. Karasjok : ČálliidLágádus, 2011.

VALKEAPÄÄ, Nils-Aslak. *Solen, min far*. 3. vyd. Přel. H. Gaski, J. Todal, K. Utsi. Kautokeino : DAT, 2002.

Sekundární literatura

BHABHA, Homi K. *„Race“, tid og revision af moderniteten*. Přel. W. Hauge. In *Postkolonialisme*, ed. H. Hauge. Aarhus : Aarhus Universitetsforlag, 2007. s. 227–265.

Bible, překlad 21. století. Vedoucí projektu A. Flek. Praha : Biblion, 2009.
Dostupné na WWW: <<http://www.bible21.cz/online>>.

DANA, Kathleen Osgood. *Áillohaš the Shaman-Poet and his Govadas-Image Drum. A Literary Ecology of Nils-Aslak Valkeapää.* Oulu : Oulu University Press, 2003. Disertační práce. Dostupné na WWW: <<http://herkules.oulu.fi/isbn9514269446/isbn9514269446.pdf>>.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Antropologie multikulturních společností. Rozumět identitě.* Přel. M. Jakoubek, T. Kuldová. Praha, Kroměříž : Triton, 2007.

ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy.* Přel. M. Jakoubek a kol. Praha : SLON, 2012.

GASKI, Harald. *Nils-Aslak Valkeapää. Indigenous Voice and Multimedia Artist.* *AlterNative*, vol. 4, no. 2; 2008, s. 155-178.

GASKI, Harald. *Obrazy v textech.* Přel. V. Hingarová. In *Sámové. Jazyk, literatura a společnost*, eds. V. Hingarová, A. Hubáčková, M. Kovář. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009. s. 175-201.

GASKI, Harald. *Bjørnen forstår ikke metaforer. Om samiske navn på «villmarksgubben».* *Ottar* 5/1985. s. 20-23.

HINGAROVÁ, Vendula. *Vitalita sámštiny napříč generacemi.* In *Sámové. Jazyk, literatura a společnost*, eds. V. Hingarová, A. Hubáčková, M. Kovář. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009. s. 33-63.

JIREŠOVÁ, Stanislava. *Jojk. Hudobná tradícia Sámov.* In *Sámové. Jazyk, literatura a společnost*, eds. V. Hingarová, A. Hubáčková, M. Kovář. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2009. s. 367-400.

KOVÁŘ, Michal. *Sámové. Jejich původ, dějiny a literatura.* In *Suomi a my*, eds. M. Švec, L. Snopek. Moravská Třebová : Aegyptus, 2007. s. 66-70.

LEHTOLA, Veli-Pekka. *The Sámi People. Traditions in Transition*. Přel. L. W. Müller-Wille. Inari : Kustannus-Puntsi, 2002.

MAIXNER, Miroslav. *Konstrukce sámské etnické identity*. Brno : Masarykova univerzita, 2011. Diplomová práce. Dostupné na WWW:
<http://is.muni.cz/th/11229/ff_m/DIPLOMOVA_PRACE_Sami_ethnicity.pdf>.

PAINE, Robert. *Dam a river, damn a people? Saami (Lapp) livelihood and the Alta/Kautokeino Hydro-Electric Project and the Norwegian Parliament*. København : International work group for indigenous affairs, 1982.
Dostupné na WWW:
<http://www.iwgia.org/iwgia_files_publications_files/0102_45_Dam_a_river.pdf>.

ROTTEM, Øystein. *Norges Litteraturhistorie*, bd. 8. *Vår egen tid, 1980-98*. Oslo : Cappelen, 1998. s. 659-662.

STORFJELL, Troy A. *Colonial Palimpsests. Tracing Inscriptions of Sápmi and the Sámi*. University of Wisconsin – Madison, 2001. Disertační práce.

ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. 2., doplněné vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009.

WAAGE, Peter Normann. *Jeg. Individets kulturhistorie*. Oslo : Schibsted, 2008.

WEINSTOCK, John. *Laila Stien's Vekselsang. A Mirror on Reality. Scandinavian Studies* vol. 75, no. 2, 2003. s. 257-272.

Internetové zdroje

<http://naturvernforbundet.no/>
<http://www.regjeringen.no/nb.html?id=4>

<http://snl.no/>

<http://tiden.no/>